

Bosna i Hercegovina

*Istraživanje položaja,
mišljenja i stavova mladih u
Bosni i Hercegovini*

2024

Autori

Amer Osmić, Lejla Turčilo, Nermina Mujagić, Sanela Šadić, Abdel Alibegović, Anida Dudić-Sijamija

O FES Studijama o mladima

Šta su strahovi mladih ljudi ili čemu se nadaju? U svijetu koji se brzo mijenja, suočenom s klimatskom krizom i nejednakostima, a u mnogim dijelovima sa starenjem društava i demokratskom padu, FES Studije o mladima istražuju kako mlade generacije percipiraju razvoj svojih društava i svoju ličnu budućnost. Naš cilj je potaknuti informiranu raspravu o stavovima mladih prema politici i demokratiji, u kontekstu njihovih životnih okolnosti i vrijednosti. Ovo uključuje ključna pitanja kao što su obrazovanje, zapošljavanje i mobilnost, porodica i prijatelji, kao i njihovi opšti stavovi i percepcije. Fokusiramo se na mlade ljude uzrasta od 14 do 29 godina kako bismo razumjeli njihove perspektive o ovim kritičnim temama.

FES je od 2009. godine sproveo brojne studije o mladima širom svijeta. U 2024. godini, mladi ljudi u Bosni i Hercegovini su ispitani zajedno sa mladima iz drugih zemalja Jugoistočne i Centralnoistočne Evrope.

Izvršni sažetak	4
Ključni nalazi	6
1. Uvod	8
2. Metodologija	9
3. Sociodemografske karakteristike i trendovi mladih	11
 4. Mladi i obrazovanje	17
 5. Zapošljavanje i mobilnost	20
6. Migracije kroz prizmu mladih	24
 7. Porodica i budući planovi	26
 8. Opće vrijednosti, stavovi i percepcije	30
9. Politički stavovi i participacija	39
	
Zaključna razmatranja	50
Bibliografija	52
Figures	53
O autorima	54

Izvršni sažetak

Studija o mladima 2024. godine ima za cilj istražiti stavove, mišljenja i odnos mladih prema sebi, svojoj sadašnjosti i budućnosti, te prema društvu u Bosni i Hercegovini i ključnim pitanjima, fenomenima, procesima i problemima bh. društva čije se postojanje, direktno ili indirektno, reflektuje na život mladih ljudi.

Nalazi istraživanja o i sa mladima u Bosni i Hercegovini trebaju pomoći i samim mladim ljudima da bolje razumiju sebe i svoje vršnjake, zajedničke (ali ponekad i raznorodne) probleme i brige sa kojima se suočavaju, odnos prema sebi i drugima, kao i da dođu do odgovora na pitanje kako pristupiti rješavanju problema i stanja u bh. društvu koji na njih imaju utjecaj. Nadalje, analitička interpretacija dobijenih rezultata ima za cilj pomoći i svima uključenim u brigu za mlade (pedagozi, psiholozi, socijalni radnici, odgajatelji i roditelji) da uvide potrebe i percepciju mladih o njima samima i njihovom okruženju. Naposljetku, donosi odluka i politika o mladima i za mlade iz ovih rezultata istraživanja trebaju dobiti ideje kako i na koji način kreirati društveno okruženje u Bosni i Hercegovini koje će odgovoriti na potrebe mladih ljudi i na odgovarajući način iskoristiti njihove želje, interese i potencijal.

Svi navedeni razlozi utjecali su na oblikovanje ključnih pitanja o kojima su se tražili stav i sud mladih ljudi u Bosni i Hercegovini, a koja trebaju pomoći boljem razumijevanju mladih, onoga što oni vide i prioritetiziraju u bh. društvu i u svom životu, onoga što smatraju prihvatljivim ili ne, onoga za šta jesu ili nisu spremni da se društveno angažuju, te onoga što im jeste ili nije problem u njihovom, ali i životu zajednice.

Činilo se logičnim, u ovom kontekstu, postaviti pitanja mladim ljudima o njihovom ličnom životu (porodica, uslovi za život, obrazovanje), o percepciji sebe i drugih (vlastite vrijednosti i odnos prema drugačijem), kao i o sudjelovanju na tržištu rada (sadašnjem i budućem) u BiH i inozemstvu, političkom i društvenom životu (političke preference, spremnost na politički angažman itd.).

Metodološki pristup

Studija o mladima je kreirana kao analitička studija stavova, mišljenja i percepcije mladih ljudi u Bosni i Hercegovini. Interpretirani su podaci dobijeni anketnim istraživanjem, koje je provedeno online putem na uzorku od 500 osoba starosne dobi od 14 do 29 godina. Anketni upitnik je bio samo administrativnog tipa, a dobijeni odgovori interpretirani su u kontekstu dosadašnjih saznanja i dostupnih podataka o bosanskohercegovačkom društvu i mladima, te u korelaciji sa teorijskim stavovima vodećih autora iz Bosne i Hercegovine i inozemstva ne samo o mladima nego i o društvenim pitanjima koja su tretirana i u anketnom upitniku. U interpretaciji podataka korištena je deskriptivna statistika uz naučnu eksplikaciju istraživačkih nalaza.

Oblasti pokrivene istraživanjem

U Studiji o mladima tražili su se stav i sud mladih ljudi u Bosni i Hercegovini o nekim od ključnih pitanja bh. sadašnjosti i budućnosti, ali i o pitanjima koja su globalno važna za razumijevanje odnosa mladih prema sebi i društvu u kojem žive. Na osnovu teorijskih okvira, ali i empirijskih nalaza prethodnih Studija o mladima (iz 2015. i 2019. godine), te na osnovu podataka o bh. društvu, upitnik, a posljedično i istraživački rezultati i njihova interpretacija, podijeljeni su na nekoliko ključnih oblasti, a koje se odnose na:

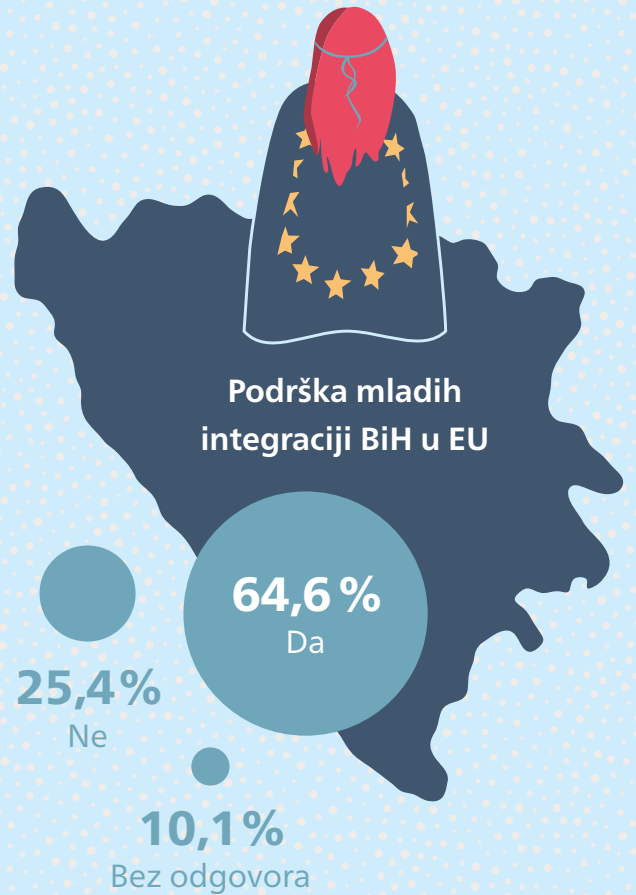
- obrazovanje, kako bi se (pr)ocijenio stepen zadovoljstva mladih postojećim obrazovnim procesima i sistemom, ali i vlastite uloge u sticanju znanja, vještina i kompetencija u takvim procesima i sistemima kakve u Bosni i Hercegovini imaju na raspolaganju;
- zapošljavanje i mobilnost, kako bi se bolje razumjela percepcija mladih o prilikama na tržištu rada u Bosni i Hercegovini i, eventualno, izvan njenih granica;
- porodicu i buduće planove, kako bi se uvidjelo na koji način mladi vide svoju sadašnjost i budućnost u okviru primarne porodice u kojoj žive, kao i one u kojoj planiraju živjeti u budućnosti;
- opće vrijednosti, stavove i percepciju mladih, kako bi se dobio okvir za razumijevanje odnosa mladih ljudi prema sebi i drugima koji su slični njima, ali i (što je još važnije) potpuno različiti od njih;
- političke stavove i društvenu participaciju, kako bi se pokušalo bolje razumjeti koliko su i na koji način mladi u Bosni i Hercegovini (a)politični, društveno angažovani i kakav odnos imaju prema društvenim i političkim akterima koji su (sve)prisutni u Bosni i Hercegovini.

Ciljna skupina Studije o mladima 2024. godine jeste generacija Z (gen Z, zoomer), koja je rođena između 1994. i 2010. godine i danas ima između 14 i 30 godina. Kada je riječ o starosnoj strukturi ispitanika, ona je podijeljena u tri podskupine, i to od 14 do 18 godina (29%), od 19 do 24 godine (37%) i od 25 do 29 godina (34%), prosječna dob ispitanika je 21,85 godina, dok je medijalna vrijednost 22 godine sa najmlađim ispitanikom od 14 i najstarijim od 29 godina, najčešća dob ispitanika je 15 i 29 godina. Prema dobijenim podacima, svaka četvrta mlada osoba (28%) navodi da živi u mjestu koje karakterizira kao ruralno, dok ih 43% navodi da živi u urbanom naselju. Svega 6,6% mladih navodi da živi sam/a, dok većina ispitanika najčešće živi sa oba roditelja i braćom i/ili sestrama (66%). Skoro svaki peti ispitanik (18,4%) živi sa partnerom/icom ili supružnikom te 7% ispitanika navodi da živi u domaćinstvu sa djetetom/djetecom. Najčešći razlog života u roditeljskom domu mladi vide u komforu koji im se pruža, odnosno smatraju život sa roditeljima kao trenutno najjednostavnije i najpraktičnije rješenje (42,8%). S druge strane, pogotovo kada je riječ o dobroj skupini mladih starosti 25–29 godina, većina (61,3%) navodi da bi, kad bi im finansijske okolnosti to dozvoljavale, živjeli sami. Ključni nalazi su navedeni u tekstu koji slijedi.

Ključni nalazi

Većina mladih nije poduzela konkretne korake u vezi sa planovima za odlazak iz Bosne i Hercegovine. Mladi smatraju da oni imaju pravo otići (uglavnom iz ekonomskih razloga), ali u isto vrijeme smatraju da oni koji iz istih razloga dolaze u BiH ne bi trebali biti dodatno podržani u tome od strane BiH.

Tri značajna problema koja mladi vide u narednom desetljeću su odlazak radne snage, nezaposlenost, korupcija.

Mladi planiraju u prosjeku 2,4 djeteta, jedna četvrtina ispitanika u dobnoj skupini 14–18 godina, kao i jedna trećina njih u dobnoj skupini 19–24 godine života i jedna četvrtina u dobnoj skupini 25–29 godina života ne planira djecu u budućnosti.

Mladi smatraju kako pripadanje političkoj stranci ili poznanstvo sa osobama na pozicijama moći mogu biti veći garant pronalaska posla nego ekspertiza i kvalitetno obrazovanje, te su u tom kontekstu slabo motivirani da ulažu u svoja znanja, vještine i kompetencije, tim prije što smatraju da tržište rada pred njih postavlja zahtjeve kojima mogu odgovoriti postojećim znanjima i vještinama.

Podrška vodećim političkim strankama u Bosni i Hercegovini opada među mladima, dok se istovremeno povećava interes prema manje poznatim strankama.

Ekonomski pritisak i visoka stopa nezaposlenosti prisiljavaju mlade da odgađaju samostalni život, ostajući ekonomski ovisni o roditeljima.

Najveći problemi koje mladi vide u narednom desetljeću jesu odlazak radne snage, nezaposlenost, korupcija te slabljenje demokratije. Mladi su uglavnom nezainteresirani za politiku i imaju nisko povjerenje u institucije. Kritični su prema korupciji, davanju mita, homoseksualnosti i abortusu. Postoji značajna zabrinutost oko različitih oblika diskriminacije i zaštite prava.

Visoko nepovjerenje prema političkim strankama, parlamentu i vladi ilustruje duboku krizu povjerenja u demokratske institucije i njihovu sposobnost da predstavljaju interese mladih.

Mladi imaju nizak interes za političko angažovanje. Više od polovine mladih kategorički odbija politički angažman.

1. Uvod

Studija o mladima 2024 je empirijska studija koja na osnovu odgovora mladih ljudi na tipski anketni upitnik nastoji dati uvid u njihova mišljenja, stavove i odnos prema ključnim oblastima bosanskohercegovačkog društva, kao što su: porodica i budući planovi, obrazovanje, zapošljavanje i mobilnost, kao i politički stavovi i društvena participacija. Studija nudi uvid i u opće vrijednosti, stavove i percepcije mladih, nudeći tako širi okvir i kontekst za njihova razmišljanja o specifičnim oblastima.

Ova studija treća je po redu, nakon 2015. i 2019. godine. Pandemija COVID-19 odgodila je provođenje Studije o mladima u četverogodišnjim razmacima, ali je kontinuitet provođenja istraživanja među mladima, u nešto izmijenjenoj formi upitnika i sa manjim i drugačijim tipom uzorka, održan.

Ovo je treća studija po redu, nakon studija o mladima 2015. i 2019. u Bosni i Hercegovini.

Cilj i ove studije jeste dati uvid u neke ključne trendove među mladim ljudima, odnosno prikupiti podatke o tome kako oni vide određena društvena područja u kojima je moguće (i neophodno) razvijati kako strategije prema mladima na svim nivoima vlasti tako i obrazovne politike, politike zapošljavanja te nalaziti modele za rješavanje ključnih problema sa kojima se mladi u Bosni i Hercegovini suočavaju. Stoga upotrebu vrijednost Studije nalazimo upravo u tome što osigurava neke ulazne pokazatelje koji omogućavaju konkretnije i kvalitetnije planiranje procesa i modela razvoja društva mladih i za mlade.

Bosanskohercegovačko društvo već duži niz godina suočava se sa problemom odlaska mladih ljudi, kao i nezadovoljstva mladih uslovima života u zemlji, te sa problemom apatije i izostanka aktivizma mladih na polju unapređenja kvaliteta života u BiH. U ovoj studiji nalazimo neke od odgovora na pitanje zašto je to tako, s obzirom na to da su mladi ljudi iz svih dijelova zemlje dali odgovore na neka pitanja koja precizno detektiraju stepen, ali i uzroke njihovog (ne)zadovoljstva različitim segmentima društvene stvarnosti. U samoj studiji data je iscrpna analiza dobijenih podataka, ali se i dodatnim ukrštanjem tih podataka može doći do (sa)znanja o profilu mlade osobe u BiH i njenom/njegovom viđenju bh. stvarnosti. Stoga će svaki pažljivi čitatelj interpretiranih podataka zasigurno otkriti i neke druge dimenzije dobijenih odgovora koje mogu poslužiti kao polazna osnova za dodatne analize i akademska i stručna istraživanja. Jedna od namjera i namjena ove studije jeste ne da konačne odgovore o mladima u Bosni i Hercegovini, nego da otvori neka pitanja za dalju naučnu i stručnu diskusiju i debatu, ali i da potakne donošenje nekih konkretnih koraka i rješenja za unapređenje života (ne samo mladih) u Bosni i Hercegovini. Ako i ova studija nastavi dug i plodonosan život u akademskim i profesionalnim krugovima, kakav su imale prethodne dvije studije o mladima, njen cilj bit će ispunjen.

2. Metodologija

U metodološkom pristupu izradi Studije o mladima 2024. godine primijenjen je kvantitativno-kvalitativni pristup kako bi se osigurala obuhvatna analiza različitih aspekata života mladih ljudi. Istraživanje je obuhvatilo ukupni reprezentativni uzorak (9.500 osoba) populacije u dobi od 14 do 29 godina u zemljama zapadnog Balkana i jugoistočne Evrope, uključujući Bosnu i Hercegovinu, Albaniju, Bugarsku, Hrvatsku, Kosovo, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, Rumuniju, Srbiju, Sloveniju, Grčku i Tursku. Prikupljanje podataka provedeno je simultano u svih dvanaest zemalja u periodu od 9. februara 2024. do 25. marta 2024. godine. Prikupljanje podataka i način prikupljanja podataka definirala je i provela istraživačka agencija Ipsos. Terenski rad, odnosno prikupljanje podataka u Bosni i Hercegovini (BiH) provedeno je primjenom CAWI metode (*Computer Assisted Web Interview*) na ukupnom uzorku od 500 mladih ljudi putem Ipsos Online Access Panel.

Pet stotina (500) mladih ljudi u Bosni i Hercegovini između 14 i 29 godina starosti učestvovalo je u istraživanju koje je ispitivalo potrebe, stavove i načine na koje mladi ljudi percipiraju svoju ulogu katalizatora promjena u kontekstu demokratskog razvoja unutar bosanskohercegovačkog društva.

Ipsos (agencija koja je provela terenski rad) je koristio proporcionalni kvotni uzorak koji je izvučen iz Ipsos Online Panela prema karakteristikama (kvotama) dobi, spola i regije. Sociodemografske karakteristike su unaprijed definirane zbog direktnog targetiranja ispitanika putem pozivnog e-maila kako bi se postigla adekvatna distribucija spomenutih kvota. Glavni razlog za odabir proporcionalnog kvotnog uzorkovanja bio je pretpostavljena niska pojava ciljane skupine (mladi ljudi) u dvanaest zemalja gdje se istovremeno provodilo istraživanje – što je ograničilo izvodivost čistog slučajnog uzorkovanja. Tabela 2 sažima kvote koje su postignute u usporedbi sa stvarnom distribucijom ciljane populacije u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva iz 2013. godine. Sva odstupanja između neto i ciljane populacije ispravljena su ponderiranjem (s ukupnom učinkovitošću ponderiranja od 88,6%). Prikupljanje podataka koje je provedeno u Bosni i Hercegovini u prethodnim ciklusima izrade Studije o mladima (2015. i 2019. godine) počivalo je na slučajnom uzorku, dok su podaci iz 2024. godine prikupljeni primjenom kvotnog uzorka. Stoga dobijeni rezultati nisu strogo usporedivi sa rezultatima prethodnih studija o mladima u Bosni i Hercegovini.

Fig. 1 Komparacija ciljne populacije i neto uzorka – Bosna i Hercegovina (in %)

		Ciljna populacija	Neto uzorak
Spol	Muško	51,3	34,4
	Žensko	48,7	65,6
Dob	14–18 godina	29,0	25,0
	19–24 godine	37,0	53,4
	25–29 godina	34,0	21,6
Regija	Unsko-sanski kanton	8,5	5,4
	Tuzlanski kanton + Posavski kanton	14,5	19,6
	Zeničko-dobojski kanton + Srednjobosanski kanton	18,7	26,4
	Hercegovačko-neretvanski kanton + Zapadnohercegovački kanton + Kanton 10	11,4	10,8
	Kanton Sarajevo + Bosansko-podrinjski kanton	12,5	25,8
	Republika Srpska (Sjever RS + Istok RS)	32,2	9,2
	Distrikt Brčko	2,2	2,8

Posebna pažnja bila je posvećena primjeni adekvatnog kategorijalno pojmovnog aparata prilagođenog ciljnoj populaciji u Bosni i Hercegovini sa fokusom na pojmovnu jasnoću i prilagodljivost jezicima naroda u BiH, a ne na doslovni prevod anketnog upitnika sa engleskog jezika. Ipsos je zatim online anketni upitnik distribuirao ciljnoj populaciji na jezicima naroda u Bosni i Hercegovini (bosanski, hrvatski i srpski jezik) kao i na latiničnom ili ćirilničnom pismu, ovisno o preferenciji ispitanika. Pristupilo se terenskom istraživanju putem Ipsos Online Panela sa konačnim brojem ispitanika od 500. Struktura neponderiranog uzorka odstupala je od strukture populacije na osnovu Popisa stanovništva iz 2013. godine. Ponderiranjem strukture neponderiranog uzorka on je prilagođen rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine prema definiranim kvotama (v. fig. 1). Za proračun i definiranje ponderirajućih faktora korišten je postupak *RIM weight* sa varijablama spola, dobi i regije.

Proces istraživanja osigurao je anonimnost ispitanika, lični podaci i podaci iz ankete nikada nisu bili pohranjeni zajedno, te je zaštita podataka bila zagarantovana. Nadalje, osigurano je da nije moguće identifikovati pojedince na temelju rezultata ankete, a skupovi podataka nisu sadržavali nikakve lične informacije niti informacije koje su bile pohranjene u panelu. Nakon što su izvršeni prikupljanje, sređivanje i obrada podataka, statističku analizu i interpretaciju podataka pripremio je Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Za te potrebe korišten je softverski paket SPSS Statistics. Podaci su obrađeni deskriptivnim putem primjenjujući osnovne statističke parametre mjera centralne tendencije i grupisanja podataka, odnosno jednovarijantne (raspoređivanje odgovora) statističke analize. Sociodemografska obilježja, poput spola, dobnih razreda, vrste zajednice (selo, grad), društvenog i profesionalnog statusa, stepena stečene stručne spreme ispitanika, korištena su kao osnova za prepoznavanje odstupanja ili nedostatka veze. Najznačajniji rezultati su prikazani tabelarno ili dijagramima označenim rednim brojevima, koji te rezultate daju u procentima ili apsolutnim vrijednostima.

3 Sociodemografske karakteristike i trendovi mladih

Populacija mladih ljudi (14–29 godina) u svim društvima trebala bi predstavljati dinamičnu snagu koja značajno oblikuje sadašnjost i budućnost. Mlade ljude često karakteriziraju energija, entuzijazam, otvorenost za promjene, želja za istraživanjem, učenjem i eksperimentiranjem, te često traže nove načine izražavanja i identiteta. Nadalje, imaju visok nivo tehnološke pismenosti i koriste digitalne alate kao sredstvo komunikacije, zabave i obrazovanja. Ipak, u bosanskohercegovačkom društvu subpopulacija mladih suočava se sa izazovima opće apatije, nezaposlenosti, ekonomske nesigurnosti i poteškoće u pronalaženju svog mjesta u društvu. Mladi u većini razvijenih zapadnih društava predstavljaju vitalnu snagu koja se neprestano mijenja i evoluirala, zbog navedenog je iznimno važno osigurati da se mladima pruže podrška i prilike za razvoj i doprinos napretku bosanskohercegovačkog društva.

Često kada govorimo o mladima, kategoriziramo ih u generaciju Z, Y ili α (alpha) bez razumijevanja i poznavanja jasne razlike u tumačenju i definiranju ovih grupa. Ciljna skupina Studije o mladima 2024. godine jeste generacija Z (gen Z, zoomer), koja je rođena između 1994. i 2010. godine i danas ima između 14 i 30 godina.

Neka od glavnih obilježja ove generacije ogledaju se u činjenici da su digitalizaciju integrirali u svakodnevni život (*Digital Natives*), da svakodnevno aktivno participiraju na društvenim medijima, da imaju kritičniji odnos prema potomstvu i instituciji porodice (Eldridge, 2024). S druge strane, mlade rođene poslije 2010. godine, odnosno mlade od 14 godina (generacija alpha), karakterizira izraženija svijest o okolišu, društvenoj koheziji i razvoju blagostanja, ali se pretpostavlja da će generacija α (alpha) biti ta koja će ispratiti mnoge konflikte i ratove (Eldridge, 2024). Generacija, pak, koja je sad u zrelijoj dobi i između 31 i 44 godine (rođena od 1980. do 1993. godine), generacija Y (milenijalci, gen Y), karakterizirana je kao dobro obrazovana, odrasla u nastanku i razvoju interneta i globalizacije (Zelazko, 2024).

Mlade osobe (generacija Z) ili omladina prema zakonskim odredbama u Bosni i Hercegovini (Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH); Zakon o mladima Republike Srpske (RS) i Zakon o mladima Brčko distrikta (BD)), jesu osobe u životnoj dobi od 15 do navršениh 30 godina starosti. Mladost se najčešće opisuje kao tranzicijsko razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi. Statistički se kao donja granica mladosti najčešće uzima 15 godina života, dok gornja granica varira zaustavljajući se najčešće na 24, a ponekad na 29 ili 34 godine života. Trend prepoznat kao "produžena mladost" (osobe između 31 i 34 godine) karakteriziraju sve duže institucionalno obrazovanje, otežano i neadekvatno zapošljavanje, usporeno socioekonomsko osamostaljivanje, odgađanje zasnivanja porodice i slabo uključivanje u društveno odlučivanje (Hadžimahmutović i Martić, 2013).

U Bosni i Hercegovini, prema popisu stanovništva provedenom 2013. godine, živjelo je 764.511 mladih starosne dobi od 14 do 29 godina života, odnosno 21,6 % populacije su činili mladi ljudi, odnosno svaka peta osoba u BiH bila je pripadnik generacije Z. U entitetu Federacija Bosne i Hercegovine omjer je nešto povoljniji u odnosu na drugi entitet jer su 22,7 % stanovnika mladi dobi 14–29 godina, dok je u Republici Srpskoj taj procenat 19,8 %.

Kada analiziramo prikazane podatke Popisa stanovništva iz 2013. godine, uočavamo da je svaka peta osoba koja je živjela u Bosni i Hercegovini bila u kategoriji mladih. Nažalost, popis stanovništva koji je trebao biti obavljen u Bosni i Hercegovini 2023. godine nije realiziran i neke projekcije ukazuju na značajan pad broja mladih ljudi u ukupnom broju stanovnika. Kao glavni razlog pada udjela mladih u ukupnom broju stanovnika ističe se osjećaj besperspektivnosti bosanskohercegovačkog društva, što za sobom najčešće vuče vanjske migracije i trajni odlazak značajnog broja mladih iz Bosne i Hercegovine.

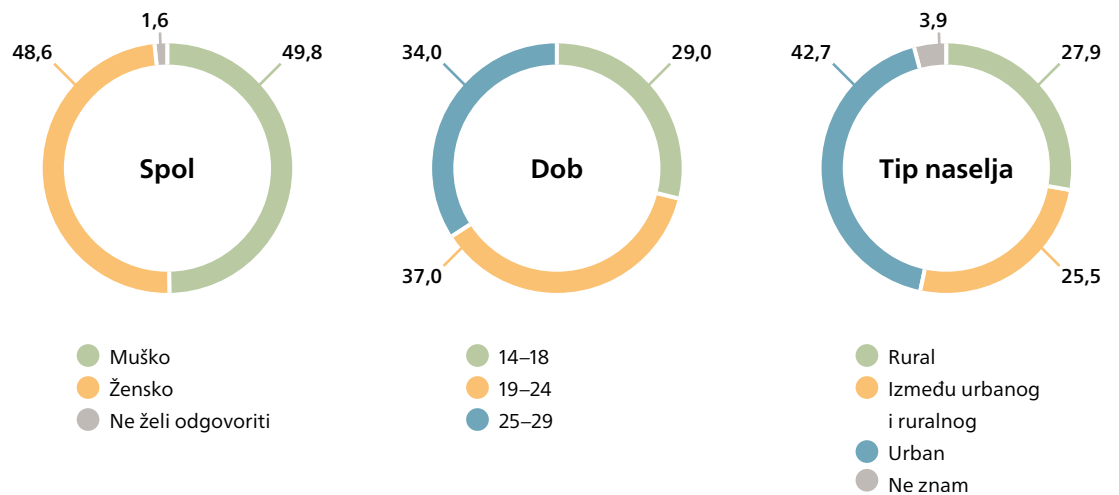
66 % Većina ispitanih najčešće živi sa oba roditelja.

Analiza prikupljenih podataka pokazuje da se u uzorku ispitanika, kada je riječ o spolnoj strukturi, nalazi 49,8 % muškaraca i 48,6 % žena, dok 1,6 % ispitanih nije željelo odgovoriti na ovo pitanje. Kada je riječ o starosnoj strukturi ispitanika, ona je podijeljena u tri podskupine, i to od 14 do 18 godina (29 %), od 19 do 24 godine (37 %) i od 25 do 29 godina (34 %), prosječna dob ispitanika je 21,85 godina, dok je medijalna vrijednost 22 godine sa najmlađim ispitanikom od 14 i najstarijim od 29 godina. Najčešća dob ispitanih je 15 i 29 godina.

Prema dobijenim podacima, svaka četvrta mlada osoba (28 %) navodi da živi u mjestu koje karakterizira kao ruralno, dok njih 43 % navodi da živi u urbanom naselju. Tip naselja u kojem neko živi značajno utječe na svakodnevni život, tako mlade raznovrsnijim društvenim i sportskim aktivnostima, što pozitivno utječe na individualni razvoj. Mladi u ruralnijim područjima često se suočavaju sa ograničenim pristupom obrazovanju, manjkom mogućnosti za zapošljavanje i slabijom infrastrukturnom povezanošću. Navedeno može dovesti do percepcije izolacije i stava da se obitava u društvu zasnovanom na manje šansi. Život u ruralnoj sredini dakako može pružiti značajno stabilnije društvene veze i osjećaj zajednice, dok je urbani tip života više orijentiran na individualni i profesionalni rast.

Analizirajući položaj i trendove mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, možemo konstatirati da su mladi kontinuirano na marginama društvenih zbivanja te da je njihov položaj kompleksan, obilježen različitim izazovima i mogućnostima. Kompleksnost položaja mladih u Bosni i Hercegovini primarno se ogleda u akumuliranom nezadovoljstvu u odnosu na gotovo sve segmente društvenog života, počevši od socio-ekonomskih prilika koje direktno utječu na ekonomsku nesigurnost i značajno otežan proces osamostaljenja. Upravo osamostaljenje je vrlo važan faktor kod mladih ljudi koji omogućava razvoj ličnih, emocionalnih i životnih vještina koje su značajan segment uspjeha i sreće u zrelijoj dobi, te doprinosi rastu i razvoju mlade populacije na individualnom nivou, kao i napretku društva u cjelini. Svega 6,6 % mladih navodi da žive sami, dok većina ispitanih najčešće živi sa oba roditelja i braćom i/ili sestrama (66 %).

Fig. 2 Sociodemografske karakteristike uzorka (dob, spol i tip naselja) (in %)

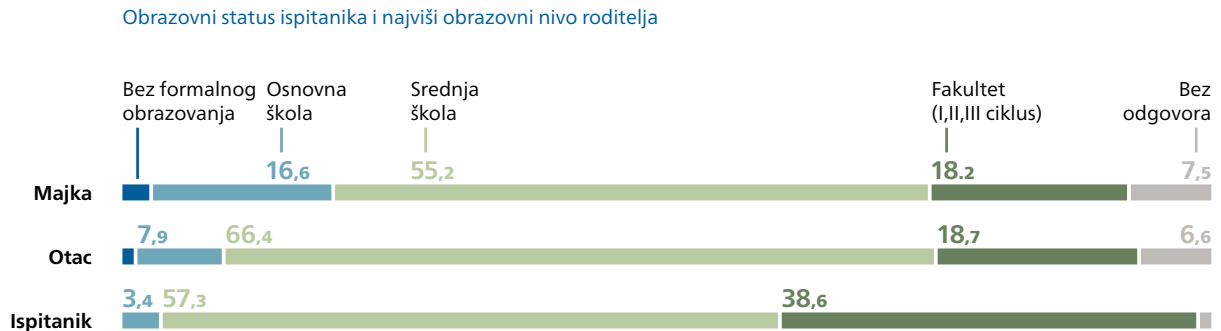

Skoro svaki peti ispitanik (18,4 %) živi sa partnerom/icom ili supružnikom te 7 % ispitanih navodi da živi u domaćinstvu sa djetetom/djecom. Najčešći razlog života u roditeljskom domu mladi vide u komforu koji im se pruža, odnosno smatraju život sa roditeljima kao trenutno najjednostavnije i najpraktičnije rješenje (42,8 %). S druge strane, pogotovo kada je riječ o dobnoj skupini mladih starosti 25–29 godina, većina (61,3 %) navodi da bi, ako bi im to finansijske okolnosti dozvoljavale, živjeli sami. Želja za osamostaljenjem kod mladih u Bosni i Hercegovini je prisutna, ali može se konstatirati da favoriziranje roditeljskog doma daje određenu dozu "bezbričnosti" mladim ljudima kada je riječ o svakodnevnim obavezama i aktivnostima, koje su mnogo lakše u "hotelu mama", pogotovo imajući na umu da 96,2 % ispitanih navodi da ima dobar odnos sa roditeljima.

Vrlo važan faktor napretka jednog društva jeste i kvalitet, kompetitivnost i ponuda obrazovnih sadržaja, koji u Bosni i Hercegovini imaju svoja ograničenja primarno kvalitativne, geografske i finansijske naravi.

Kvalitetno obrazovanje u tranzicijskim i post-tranzicijskim zemljama ima esencijalnu ulogu jer osigurava razvoj vještina i znanja potrebnih za uspjeh u životu, pruža pristup mogućnostima, potiče društvenu mobilnost, inovacije i napredak te jača demokratske vrijednosti i društvenu koheziju. Mladi u BiH su često suočeni sa deficitom mogućnosti za stručno usavršavanje i zapošljavanje u skladu sa stečenim kompetencijama nakon završetka školovanja, pogotovo u manje razvijenim i ruralnijim sredinama. Stoga i ne čudi podatak da svega 22,8 % mladih izražava svoje zadovoljstvo kvalitetom obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Da je kvalitetno obrazovanje jedan od važnijih uslova za veću zapošljivost, pokazala su mnoga istraživanja kako na internacionalnom tako i na nivou BiH. Međutim, Bosna i Hercegovina se i dalje suočava sa iznimno visokom stopom nezaposlenosti, pogotovo kada je riječ o mladim ljudima. Prikupljeni podaci pokazuju da svega 15,2 % mladih navodi da ima posao na neodređeno vrijeme sa punim radnim vremenom, dok 11 % ispitanih navodi da ima ugovor na određeno vrijeme sa punim radnim vremenom. Kada je riječ o obrazovanju i komparaciji nivoa obrazovanja ispitanika sa njihovim roditeljima, situacija je prikazana u narednom grafikonu.

Fig. 3 **Obrazovanje ispitanika u odnosu na roditelje (in %)**

Jasan trend da mladi u savremenom bosanskohercegovačkom društvu teže višem nivou obrazovanja od roditelja ogleda se u činjenici da dvostruko više mladih ima tercijarnu stručnu spremu u odnosu na roditelje (38,6% u odnosu na 18,7%). Ovaj procenat bi trebao biti i veći zbog činjenice da su mnogi ispitanici još u obrazovnom procesu i nisu okončali svoj obrazovni put. Na osnovu navedenog možemo konstatirati da uspjeh u obrazovnom procesu nije genetički determiniran.

Mladi kao subpopulacija zadovoljniji su životom (7,43) u odnosu na ukupno stanovništvo u BiH (5,63).

Obrazovanje roditelja, prema nekim provedenim istraživanjima u zapadnim društvima, često ima značajan utjecaj na obrazovanje vlastite djece jer "roditelji s višim nivoom obrazovanja imaju veća očekivanja i obično pružaju više podrške svojim potomcima" (IHE, 2018). Efekat većih očekivanja i više podrške stvara stimulaturnije okruženje za učenje kod djece/mladih. Obrazovaniji roditelji češće učestvuju u školskim aktivnostima i komunikaciji sa nastavnicima (Casey Foundation, 2022), što dodatno motivira djecu/mlade i pomaže u postizanju boljih školskih rezultata.

Osim navedenog, izražena svijest roditelja o važnosti obrazovanja i mogućnosti pružanja pomoći u rješavanju školskih zadataka dodatno doprinosi uspjehu djece/mladih u njihovom obrazovnom putu.

Iz prezentiranog grafikona možemo uočiti da su mladi u BiH zajedno sa svojim vršnjacima iz Crne Gore među najzadovoljnijim svojim životom u dvanaest država obuhvaćenih istraživanjem. Ovi pokazatelji upućuju na to da su mladi zadovoljni svojim životom, što im pomaže u izgradnji samopouzdanja kao i otpornosti u odnosu na suočavanje sa preprekama i neizvjesnostima koje dolaze sa odrastanjem. Uzmemo li podatke o zadovoljstvu životom građanki i građana u Bosni i Hercegovini, generalna prosječna ocjena u 2023. godini je 5,63 (71/137 država) (Helliwell, J. F., Huang, H., Norton, M., Goff, L., & Wang, S., 2023). Možemo konstatirati da su mladi kao subpopulacija zadovoljniji životom (7,43) u odnosu na ukupni broj stanovnika u BiH (5,63). Ovi pozitivni stavovi na život mladih akumuliraju dodatne pozitivne aspekte jer značajno utječu na motivaciju i angažman u obrazovanju i profesionalnom razvoju te uspostavljaju i održavaju pozitivne socijalne odnose, što poboljšava vezu mladih i zajednice. Osim individualnih koristi, zadovoljstvo životom mladih ima i širi društveni utjecaj, jer su zadovoljni mladi češće aktivniji članovi zajednice, uključujući volonterske aktivnosti i građanske inicijative.

Fig. 4 **Zadovoljstvo životom mladih u BiH u odnosu na zemlje jugoistočne Evrope (in %)**

Na skali od '1 – veoma nezadovoljan' do '10 – veoma zadovoljan'

	Veoma nezadovoljan (1–2)	(3–4)	(5–6)	(7–8)	Veoma zadovoljan (9–10)
Albanija	3	8	23	37	28
Bosna i Hercegovina	3	5	17	42	32
Bugarska	6	13	25	32	21
Hrvatska	4	11	21	41	22
Grčka	4	15	30	41	10
Kosovo	1	5	22	40	29
Crna Gora	2	8	23	38	25
Sjeverna Makedonija	1	3	20	38	37
Rumunija	6	8	22	37	27
Srbija	5	10	23	36	25
Slovenija	3	8	19	43	26
Turska	13	14	27	30	15

Nadalje, zadovoljstvo životom može dugoročno utjecati na smanjenje pojava rizičnih ponašanja, ali i na zdravlje i prosperitet cijelog društva. Zaključno, možemo kazati da se zadovoljstvo životom mladih u bosanskohercegovačkom društvu pozitivno razvija mimo zadovoljstva spram društvenog sistema, jer ekonomske prilike, obrazovni sistem, zdravstvena zaštita i percepcija sigurnosti umnogome utječu na želju značajnog broja mladih za trajnom migracijom iz države.

Na osnovu dobijenih podataka, dvije trećine mladih ima umjerenu do veoma jaku želju da preseli u drugu državu na više od šest mjeseci, slabu želju za migracijom ima njih 14,2%, dok svaka peta mlada osoba nema želju za migriranjem. Uzmemo li u obzir dob i spol ispitanika, uočavamo da najveću želju za migracijom imaju mlade žene od 19 do 24 godine, dok muškarci iste starosne dobi imaju značajno manju želju za emigracijom. Kao glavni razlozi mogu se nedvojbeno izdvojiti potreba za poboljšanjem životnog standarda (32,3%), veće plate (16,5%) i bolje mogućnosti zapošljavanja (11,3%).

Iako mladi ljudi nerijetko napuštaju zemlju u potrazi za kvalitetnijim obrazovanjem, svega 9,1 % mladih taj razlog navodi kao ključni. Posljedice sa kojima se suočava savremeno bosanskohercegovačko društvo kada je riječ o migracijskom valu mladih, najčešće obrazovanih, koji od 2015. godine ima zabrinjavajući intenzitet, značajno utječe na društvo u svim njegovim segmentima. Trajna emigracija mladih dovodi do demografskih

2/3 mladih ima umjerenu do veoma jaku želju da preseli u drugu državu na više od šest mjeseci.

promjena u društvu, uključujući rapidno starenje stanovništva, smanjene stope nataliteta i negativan prirodni priraštaj. Demografska slika Bosne i Hercegovine bez značajnog broja mladih vrlo negativno utječe na ekonomiju, socijalni sistem i političku dinamiku. Odlazak mladih ljudi također ima negativan utjecaj na radnu snagu i ekonomski razvoj, jer se gube potencijalna radna snaga i ljudski kapital, koji su ključni za produktivnost i inovacije, a bosanskohercegovačko društvo se svog najdragocjenijeg kapitala odriče bez pokušaja da se strategijama i mjerama motivira mlado stanovništvo za ostanak u zemlji. Osim toga, migracija mladih iz Bosne i Hercegovine izaziva *brain drain* efekt, tj. odljev visokoobrazovanih mladih ljudi (mozgova), koji traže bolje obrazovne i zapošljavajuće prilike u inozemstvu, primarno zemljama u Evropskoj uniji (EU), što dugoročno smanjuje mogućnosti bosanske države da privuče i zadrži talente.

Migracijska kretanja, prije svega mladih, kojima svjedočimo u Bosni i Hercegovini posljednjih deset godina intenzivno utječu i na društvene odnose i kulturu, stvarajući drugačiju dinamiku među različitim etničkim, kulturnim i religijskim grupama. To može dovesti do izazova u budućnosti pri integraciji radnih migranata u bosanskohercegovačko društvo i stvaranju inkluzivnog okruženja koje poštuje različitosti. Od iznimnog značaja je razumjeti i upravljati posljedicama migracijskih kretanja mladih, koje mogu biti i korisne ako mlada osoba napušta zemlju radi sticanja novih znanja, vještina i kompetencija te je motivirana i planira se vratiti u svoju zemlju kako bi se maksimizirale koristi i minimizirali negativni utjecaji na društvo.

4. Mladi i obrazovanje

Poznato je kako je sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini (BiH) izuzetno komplikovan i kompleksan, što otežava pristup kvalitetnom obrazovanju za brojne mlade ljude, posebno one iz depriviranih skupina i zajednica. Gotovo svi pokušaji sistemskog unapređenja obrazovanja na nivou države ostali su nedovršeni ili neuspješni, uglavnom zbog činjenice da je obrazovni sistem fragmentiran, odnosno da gotovo da postoje dva paralelna sistema: centralizirani u RS-u i decentralizirani u Federaciji BiH. Na problem "iscjepkanosti" obrazovnog sistema i posljedice te iscjepkanosti po kvalitet obrazovanja ukazuje i Svjetska banka, koja navodi kako BiH ima četrnaest organa nadležnih za obrazovanje, što se u praksi manifestuje kao problem, budući da izdaci za zaposlene zvaničnike, nastavnike, direktore i nenastavno osoblje čine više od 90 % potrošnje na obrazovanje, u usporedbi sa prosjekom EU od 77 %. To ostavlja vrlo malo prostora za nabavku nastavnog materijala, opreme, obuku nastavnika te za poboljšanje uslova za učenje i boravak u školi (World Bank, 2024).

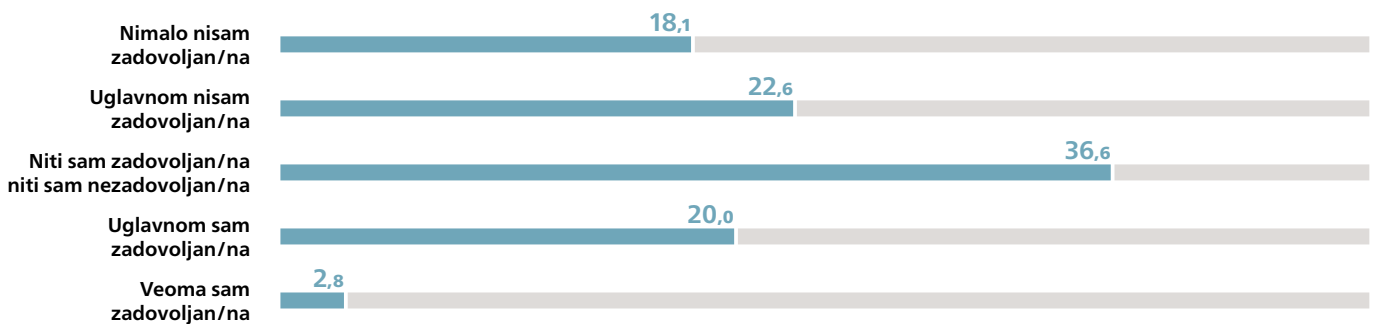

Čini se da i mladi u BiH, na svom primjeru, vide sve manjkavosti obrazovanja, s obzirom na to da je 40,7 % njih izrazilo nezadovoljstvo kvalitetom obrazovanja (18,1 % je u potpunosti nezadovoljno, 22,6 % uglavnom nezadovoljno). Samo 2,8 % ispitanika kaže da je veoma zadovoljno kvalitetom obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Posebno treba zabrinjavati činjenica da 77,3 % ispitanih mladih smatra da postoji korupcija u obrazovanju u BiH. Budući da nije bilo moguće u ovom tipu istraživanja dobiti detaljnije odgovore o oblicima korupcije u obrazovanju, kao ni o tome da li su ispitanici svjedočili nekom od tih oblika ili svoje stavove zasnivaju na uobičajenim narativima o korupciji u javnom sektoru (koji uključuje i obrazovanje), bilo bi važno, kroz dubinske intervjue ili fokusne grupe, doći do dubljeg uvida u uzroke ovako velikog procenta vezanog za postojanje korupcije.

Bosna i Hercegovina je samo jednom u ovom stoljeću učestvovala u PISA testiranju (Program ocjenjivanja učenika: PISA Test – PISA (oecd.org)), 2019. godine, kada je izvršeno testiranje 15-godišnjih učenika iz čitanja, matematike i prirodnih nauka. Tada je između 50 % i 60 % uključenih učenika pokazalo "loš učinak". To znači da preko polovine učenika nije pokazalo osnovna znanja iz čitanja, matematike i prirodnih nauka, u usporedbi sa prosjekom od 31 % takvih u Evropi i Centralnoj Aziji (ECA) i 24 % u Evropskoj uniji (EU). U našem istraživanju 23 % ispitanika kaže da dnevno uopće ne radi ništa vezano za svoje obrazovanje, odnosno školske aktivnosti, dok 36,2 % njih provodi manje od sat vremena dnevno ispunjavajući obaveze vezane za obrazovanje. Iz ovih odgovora čini se kako nisu samo sistemski nedostaci uzrok lošeg nivoa obrazovanja mladih i njihovih lošijih rezultata u usporedbi sa evropskim vršnjacima, nego i odnos mladih prema vlastitom obrazovanju.

Fig. 5 Zadovoljstvo obrazovnim sistemom u BiH (in %, N=490)

65,5 % ispitanika provodi više od jednog sata dnevno na društvenim mrežama (6,8 % njih i više od 5 sati dnevno), a 40,7 % ispitanika provodi više od jednog sata dnevno u aktivnostima vezanim za svoje obrazovanje (4,1 % njih više od 5 sati dnevno), što znači da ispitanici provode više vremena na društvenim mrežama nego u obrazovnim aktivnostima dnevno (ne računajući vrijeme formalno provedeno u školi).

Motivacija mladih za podizanjem nivoa vlastitih znanja, vještina i kompetencija nije direktno ispitivana u ovom istraživanju, ali na nju mogu ukazati odgovori na pitanje koliko su zahtjevi tržišta rada usklađeni sa nivoom formalnog obrazovanja koje mladi ljudi imaju. Samo 10,8 % mladih smatra da poslodavci traže veći nivo obrazovanja od onog koji oni imaju, dok 30 % njih smatra da se zapravo traži niži nivo obrazovanja od njihovog. Četvrtina ispitanika smatra da ekspertiza nije nikakav (15,8 %) ili je vrlo mali (10,9 %) faktor za pronalaženje posla. 59,3 % mladih navodi da je poznavanje osoba koje su na položajima moći uglavnom važno i veoma važno kod pronalaženja posla, a 57,1 % ih smatra da je u tom procesu važno biti član neke političke partije. U ovom kontekstu možemo zaključiti da mladi imaju nizak nivo motivacije za ulaganje u svoje obrazovanje, jer ne smatraju da im to može omogućiti kvalitetnije zaposlenje i bolji životni standard. Nadalje, mladi ljudi ne smatraju da je iskustvo iz inozemstva (bilo obrazovno ili praktično) značajno za pronalaženje posla u Bosni i Hercegovini: 36,4 % ih smatra da ono uopće nije važno, a 23,2 % da uglavnom nije važno.

Stoga ne čude podaci o izrazito niskom sudjelovanju ispitanika u obrazovnim programima izvan granica Bosne i Hercegovine, iako su ti podaci izuzetno zabrinjavajući i pokazuju ne samo nedostatak prilika i nespremnost mladih da iskoriste prilike za obrazovanje u inozemstvu nego i njihovu svojevrsnu nespremnost za izlazak iz zone komfora i sticanje internacionalnih iskustava. 95,4 % ispitanika nije bilo ni na kakvom edukacijskom programu u inozemstvu kao dijelu visokog obrazovanja, dok ih 96,7 % nije imalo takvo iskustvo ni u toku srednjoškolskog obrazovanja. 55,4 % ispitanika kaže da i nema takvu namjeru. U ovom kontekstu možemo reći da mladi ljudi nemaju nikakva iskustva izvan svog vlastitog obrazovnog procesa niti izvan sistema obrazovanja kakav imaju u Bosni i Hercegovini, pa, suštinski, nemaju sa čim usporediti kvalitet obrazovanja koji dobiju u svojoj zemlji. Nadalje, tek 9,1 % ispitanika kao potencijalni razlog za preseljenje u neku drugu zemlju navodi bolji kvalitet obrazovanja, dok, recimo, njih 32,3 % smatra da bi im unapređenje životnog standarda bio važan motiv za odlazak iz zemlje. 89,1 % ispitanika nije kontaktiralo neku obrazovnu instituciju u inozemstvu kako bi sebi stvorilo preduslove za odlazak iz Bosne i Hercegovine. Iz navedenog se može zaključiti da mladi ljudi, odnosno konkretno ispitanici u ovom istraživanju, obrazovanje ne vide kao mehanizam podizanja kvaliteta života i životnog standarda, ni u BiH ni izvan nje.

Za 42,6 % ispitanika diplomirati na univerzitetu je veoma važno, a za 20,4 % njih uglavnom važno. Istovremeno, za nešto više od jedne petine ispitanika diplomirati na univerzitetu nije uopće važno (14,4 %) ili uglavnom nije važno (7,1 %). 88,4 %

59 % mladih navodi da je poznavanje osoba koje su na položajima moći uglavnom važno i veoma važno kod pronalaska posla.

ispitanika smatra da će njegova/njena lična budućnost u narednih deset godina biti bolja nego sada. No, imajući u vidu činjenicu da značajan dio ispitanika provodi manje od sat vremena dnevno u obrazovnim aktivnostima, da više od polovine njih ne planira iz obrazovnih razloga boraviti van BiH, kao i da ne smatraju da je poboljšanje kvaliteta obrazovanja dovoljno dobar razlog za preseljenje iz BiH u neku drugu zemlju, jasno je da oni ne vide obrazovanje kao put u tu bolju ličnu budućnost. S obzirom na činjenicu da je 34 % ispitanika reklo kako smatra da će općenito situacija za deset godina biti lošija nego sada, a 33,4 % njih da će biti isto kao i sada, nije najjasnije na čemu mladi ljudi temelje optimizam vezan za svoju ličnu budućnost, tim prije što 51,6 % njih kao ozbiljan strah navodi nemogućnost nalaženja posla. Međutim, kako smo već rekli, za četvrtinu njih podizanje vlastitih kompetencija, odnosno ekspertiza, nije način da do posla lakše dođu. 69,1 % ispitanika smatra da mladi nemaju dovoljno prava u Bosni i Hercegovini, ali, sudeći po odgovorima datim u vezi sa obrazovanjem, pravo na kvalitetnije obrazovanje nije nešto što ih zabrinjava ni na ličnom planu, ali ni općenito.

Ako bismo na temelju odgovora ispitanika htjeli napraviti portret mlade osobe i njenih stavova o obrazovanju, rekli bismo da je to neko ko jeste nezadovoljan trenutnim obrazovnim sistemom i procesima u BiH, ali istovremeno ne i neko ko ima želju steći obrazovno iskustvo van granica BiH. Nadalje, to je neko ko korupciju u obrazovanju smatra velikim problemom, ali istovremeno smatra kako je pri traženju posla bolje imati poznanstva i članstvo u političkoj stranci umjesto kvalitetnog obrazovanja.

Mlada osoba, sudeći prema odgovorima ispitanika, u Bosni i Hercegovini vjeruje da će, bez obzira na to kakva bude budućnost države i društva, imati dobru perspektivu, odnosno bolju budućnost za sebe lično. Ovakav set relativno kontradiktornih odgovora čini se da daje dovoljno razloga da zaključimo kako mladi (barem onaj njihov dio koji je ušao u uzorak našeg ispitivanja) ne pokazuju da o obrazovanju, kako svom tako ni općenito, detaljno kritički razmišljaju ni u kontekstu sadašnjosti, ni u kontekstu budućnosti. Oni, istina, prepoznaju (neke) probleme u ovom kontekstu, ali ne i njihova rješenja, čak ni u pogledu podizanja ličnih znanja, vještina i kompetencija.

Ključni nalazi

1. Mladi smatraju kako kvalitet obrazovanja u Bosni i Hercegovini nije na zadovoljavajućem nivou, ali istovremeno ne smatraju da bi bolje obrazovanje bio dovoljan razlog da se presele u neku drugu zemlju.

2. Mladi smatraju kako pripadanje političkoj stranci ili poznanstvo sa osobama na pozicijama moći mogu biti veći garant pronalaska posla nego ekspertiza i kvalitetno obrazovanje, te su u tom kontekstu slabo motivirani da ulažu u svoja znanja, vještine i kompetencije, tim prije što smatraju da tržište rada pred njih postavlja zahtjeve kojima mogu odgovoriti uz postojeća znanja i vještine.

3. Internacionalizacija obrazovanja nije važan faktor za mlade, s obzirom na činjenicu da velika većina ispitanika nije putovala u inozemstvo u obrazovne svrhe, a polovina njih to niti ne namjerava.

4. Mladi dnevno provode više vremena na društvenim mrežama nego u samostalnim obrazovnim aktivnostima.

5. Zapošljavanje i mobilnost

Izazovi i perspektive mladih na tržištu rada

Posljednjih desetak godina trendovi nezaposlenosti su se mijenjali, s tim da nije bilo nekih značajnijih promjena u dinamici. Svjetska banka od 2015. godine bilježi pad u broju nezaposlenih mladih u Bosni i Hercegovini u dobi između 15 i 24 godine starosti, koja je u 2023. godini bila najniža sa 29,8% (World Bank, 2024). Uprkos ovim malo optimističnijim pokazateljima, nezaposlenost među mladima je i dalje visoka. Zapravo se otvara pitanje ko su nezaposleni mladi. Stopa nezaposlenosti mladih odnosi se na udio ekonomski aktivnog stanovništva u dobi od 15 do 24 godine koje je trenutno bez posla, ali je u potrazi za po-

53% mladih kao važan faktor za pronalaženje posla vidi članstvo u političkoj stranci.

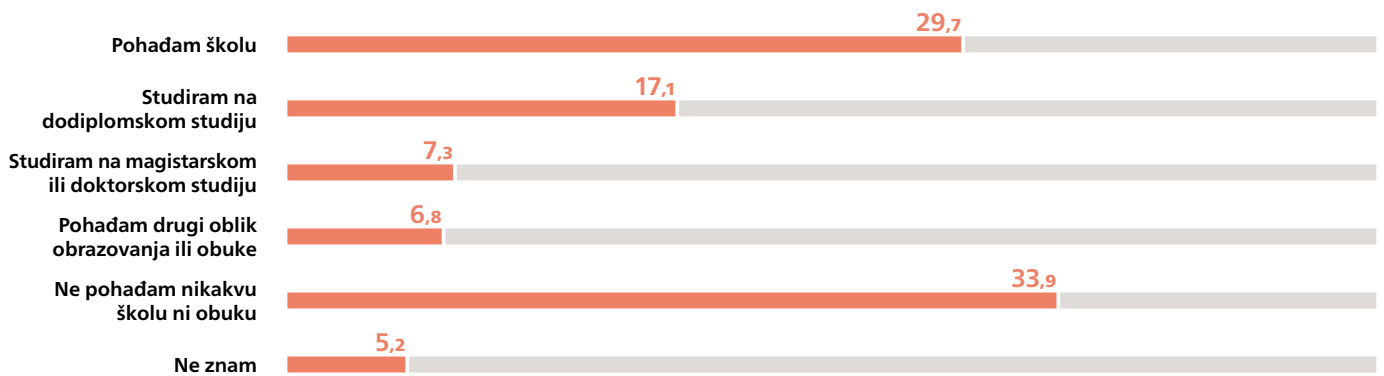
slo. U našem istraživanju značajan je procenat mladih koji su još uvijek na sekundarnom nivou redovnog školovanja (29,7%) i/ili studenti na diplomskom nivou (17,1%), te prema ovoj definiciji nisu aktivni u traženju zaposlenja.

Pronalazak zaposlenja je jedna od najvećih briga svakog mladog čovjeka, čak i u trenutku kada je to nešto što ih tek čeka u bližoj ili daljoj budućnosti. To dakako nije samo pitanje egzistencije i socijalnog statusa nego i psihološke i emocionalne ispunjenosti. Pripremanje za tržište rada traje jako dugo, i ulaganje je složeno ne samo na individualnom nivou nego i na društvenom. Stoga se pitanju zapošljavanja mladih treba pristupiti krajnje ozbiljno, sa jasnom strategijom.

Iz dobijenih rezultata o trenutnom statusu zaposlenosti možemo zaključiti da je 22,9% mladih obuhvaćenih istraživanjem navelo da nema posao, ali da ga aktivno traži, dok njih 19,2% nije u potrazi za poslom. Jedan od razloga za ovakve podatke je i činjenica da je značajan broj mladih (29,7%) zahvaćenih ovim istraživanjem još uvijek u sekundarnom procesu školovanja. Svega 15,2% ispitanika ima stalni ugovor za puno radno vrijeme i 1,5% pola radnog vremena, što može ukazivati na to da trajna i stabilna radna mjesta nisu široko dostupna. Ugovor na određeno za puno radno vrijeme posjeduje 11% ispitanika, te 9,4% ispitanika navodi da obavlja povremene poslove. Dobijeni podaci mogu ukazivati na tržište rada koje se više oslanja na fleksibilne oblike zapošljavanja, što može doprinijeti neizvjesnosti i manjku beneficija po osnovu rada. Karakteristika uzorka ispitanika, odnosno mladih koji imaju zaposlenje (40,9%) može korelirati sa činjenicom da bosanskohercegovačko tržište rada karakteriziraju neizvjesnost, visoka nezaposlenost te značajna zavisnost od privremenih i neformalnih oblika zapošljavanja. Navedeno može imati šire socioekonomske posljedice, uključujući nestabilnost prihoda i nedostatak socijalne sigurnosti za veliki broj radno sposobnih ljudi. Tržište rada u Bosni i Hercegovini je ograničeno i nedovoljno da apsorbira većinu visokoobrazovanih kadrova, što je jedno ozbiljno razočarenje za mlade koji su se obrazovali i pripremali za tržište rada dugi niz godina.

Fig. 6 Trenutni status u pogledu obrazovanja (in %)

Ako analiziramo rezultate istraživanja za ispitanike koji imaju radni odnos (N=205; 40,9%), primjećujemo da 31,8% njih radi direktno u svojoj struci, dok ih 14,1% obavlja poslove koji su prilično bliski njihovoj struci. Tako možemo zaključiti da gotovo polovina ispitanika (45,8%) radi u području koje je na neki način povezano sa njihovom strukom. Međutim, 46,2% ispitanika ipak ne radi u svojoj struci, dok ih 3,5% navodi da se nije školovalo ni za jednu struku, a 4,4% ispitanika navodi da ne zna. Ovo može biti indikator moguće neusklađenosti između obrazovanja i zaposlenja ili nedostatka prilika u određenim strukama.

Provedeno istraživanje se bavilo i pitanjem usklađenosti nivoa formalnog obrazovanja i zahtjeva radnog mjesta, tj. zaposlenja, gdje svaki drugi ispitanik (40,9%) koji ima status zaposlenog lica (N=205) radi na poslu koji je u skladu sa dostignutim nivoom formalnog obrazovanja. Ovo može ukazivati na dobru usklađenost između obrazovnih kvalifikacija ispitanika i zahtjeva njihovih trenutnih poslova. Zatim, 12,3% ispitanika radi poslove koji zahtijevaju niži nivo obrazovanja u usporedbi sa njihovim, dok 10,8% ispitanika radi u područjima koja zahtijevaju veći nivo obrazovanja u usporedbi sa već ostvarenim.

Kada je riječ o važnim faktorima u procesu pronalaska posla, 49,8% ispitanika smatra stručnost važnom, što ukazuje na percipiranu bitnost stečenog obrazovanja i kompetencija za pronalazanje posla kod ispitanika ciljne populacije. Međutim, dio ispitanika (24,9%), odnosno svaki četvrti ispitanik, smatra da stručnost nije važna, dok njih 21,9% nema jasan stav o važnosti stručnosti za pronalazanje posla. Nadalje, 55,5% ispitanika smatra da je za pronalazanje posla bitan faktor veza sa ljudima koji su na vlasti, dok 53,1% kao važan faktor za pronalazanje posla vidi članstvo u političkoj stranci. S druge strane, iskustva koja su stečena u inozemstvu su za 15,3% mladih važan faktor pri pronalasku zaposlenja u Bosni i Hercegovini. Dobijene podatke možemo i hierarhijski posložiti, tako da prema stavovima mladih najvažnije faktore u pronalasku posla čine veza sa ljudima na vlasti (55,5%), članstvo u političkoj stranci (53,1%), stručnost (46,5%) te iskustvo iz inozemstva (15,3%).

Fig. 7 Trenutni status zaposlenja (in %, N=500)

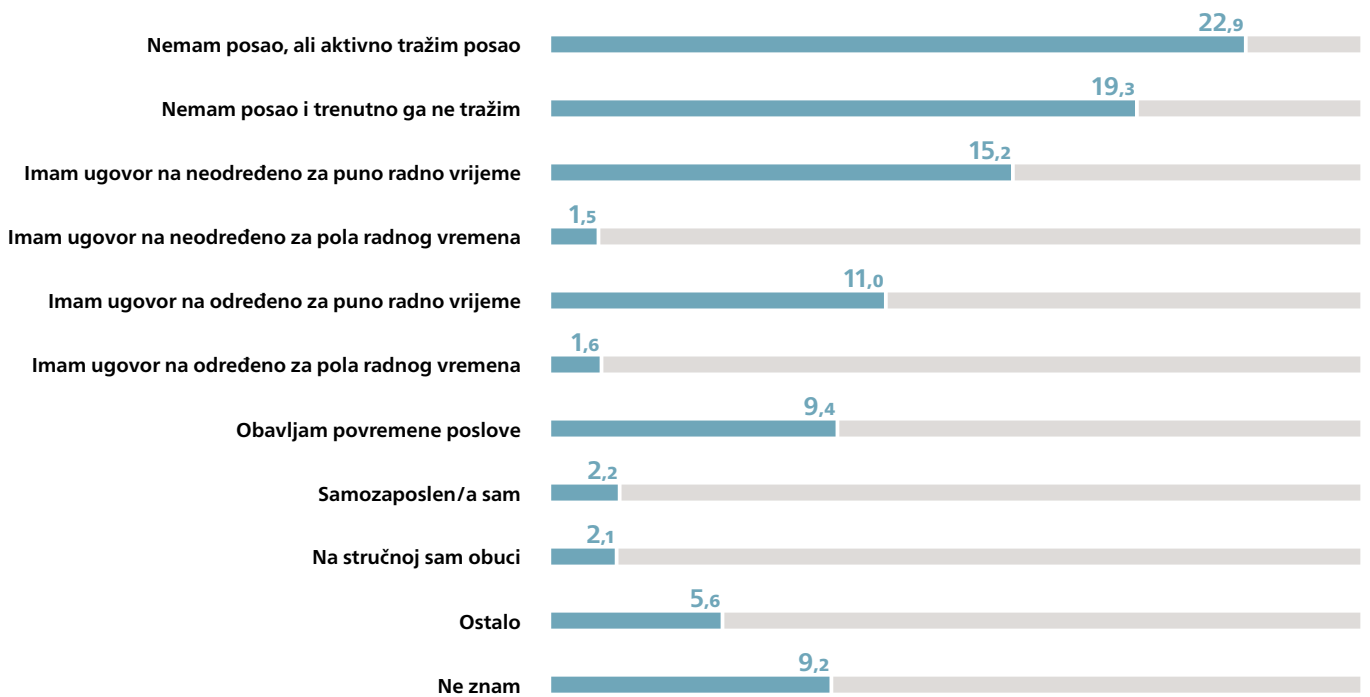
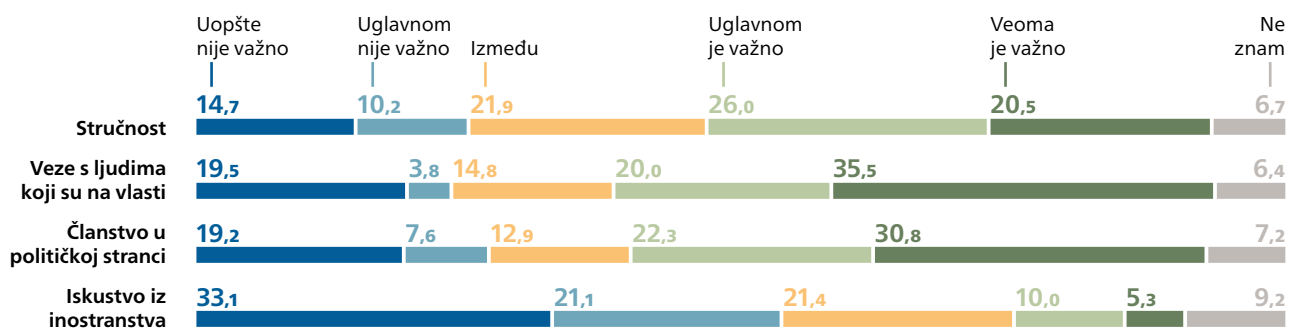

Fig. 8 Važni faktori u pronalaženju posla (in %)

Budući da je značajan broj mladih zahvaćenih ovom studijom još uvijek u obrazovnom procesu, to se reflektovalo na odgovore na pitanje o članstvu u sindikatu. Tako su 24 ispitanika, ili 4,9% ukupnog broja, trenutni članovi sindikata, što ukazuje na relativno nizak nivo članstva. Jedan broj njih, ili 15,1%, izrazio je interes za pridruživanje sindikatu. Međutim, važno je primijetiti da većina ispitanika (76,4%) nije zainteresirana za članstvo, što upućuje na nedostatak interesa ili negativne percepcije sindikata i njihovog utjecaja u zaštiti prava radnika.

Uprkos značajnom tehnološkom napretku u gotovo svim oblastima života, mladi ipak ne vide (85,6%) robotizaciju i transformaciju zaposlenja kao ključne probleme u narednom desetljeću. Ovo može ukazivati na to da ne osjećaju direktnu prijetnju od tehnološkog napretka. Suprotno tome, manjina od 14,4% smatra da su to značajni izazovi. Ipak, kad je riječ o stavovima ispitanika o strahovima i zabrinutostima vezanim za negativne efekte umjetne inteligencije, njih 31,8% je veoma zabrinuto, 30,1% donekle zabrinuto te 32,4% ne osjeća strah ili zabrinutost vezanu za negativne efekte umjetne inteligencije.

Također, strah ili briga od nezaposlenosti mnogo zabrinjavaju 48,3% mladih, dok ih 27,3% navodi da je donekle zabrinuto, a svega 18% nema strah od nezaposlenosti u bosanskohercegovačkom društvu. Kada je riječ o projekcijama društvenog sistema o brizi osoba treće životne dobi, odnosno strahu/brizi o tome da ispitanici neće imati pristojnu penziju, njih 46,7% navodi da ima mnogo straha, dok 29,8% ispitanih ovu tvrdnju donekle vidi kao brigu i/ili strah.

Ključni nalazi

- 1. Stopa nezaposlenosti mladih je i dalje visoka.**
- 2. Sigurnost i zaposlenje su dva najvažnija segmenta za mlade**
- 3. Svaki drugi ispitanik radi poslove koji su u skladu sa njegovom/njenom stručnom spremom.**
- 4. Izražena svjesnost o važnosti veza (političkih) za zapošljavanje, ipak, mladi ne vide političku aktivnost kao ključni element svog života.**
- 5. Značajan broj mladih razmatra mogućnost emigracije uglavnom zbog boljih ekonomskih prilika.**
- 6. Relativno mali broj mladih je poduzeo konkretne korake u vezi sa planovima za odlazak.**

6. Migracije kroz prizmu mladih

U pogledu migracija, Bosna i Hercegovina bilježi dva paralelna procesa u posljednjim godinama: sve veći broj stanovnika koji napuštaju zemlju, a istovremeno je BiH i tranzitna te u značajno manjem omjeru finalna destinacija za regularne i neregularne migrante. Prema podacima Internacionalne organizacije za migracije (IOM), u 2023. godini vlasti BiH su zabilježile dolazak blizu 35.000 neregularnih migranata, što je povećanje od 25 % u odnosu na 2022. Kao i u 2022. godini, najviše dolazaka zabilježeno je iz Afganistana (42 %), Maroka (21 %) i Sirije (7 %). Žene i djeca čine tek 17 % ovih migracija (IOM, 2023).

32 % mladih smatra da u BiH ima previše imigranata.

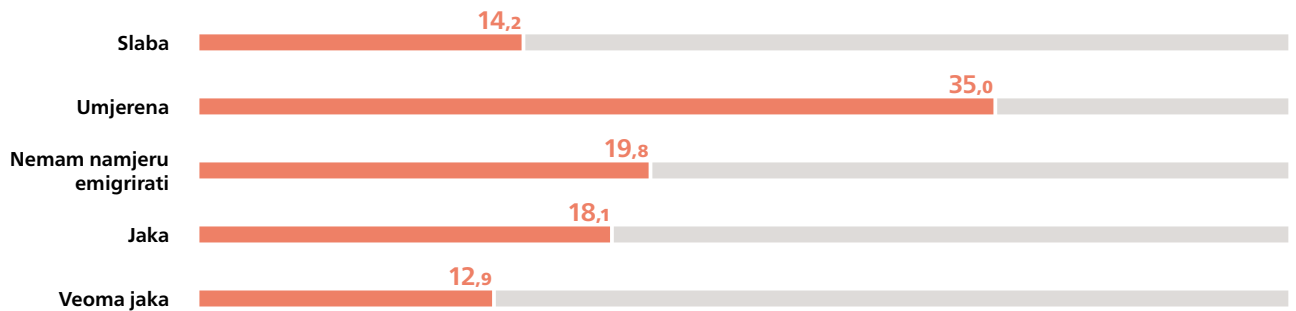
Ispitujući odnos mladih u Bosni i Hercegovini prema migrantskoj populaciji, saznajemo kako njih 32,5 % smatra da u BiH ima previše imigranata, dok 27,9 % mladih smatra da njihov broj uopće nije prevelik. 39,6 % ispitanika se tek donekle slaže sa stavom da je u BiH previše imigranata.

Iako na prvi pogled ovakva, relativno ravnomjerna distribucija odgovora može odavati dojam o neutralnom stavu mladih prema imigrantima. Iz odgovora na pitanje da li bi Bosna i Hercegovina trebala primiti više migranata vidimo da se 68,8 % ispitanika u potpunosti ili uglavnom ne slaže s tim, a da se tek 8,7 % ispitanika slaže kako bi trebalo primiti veći broj imigranata. 43 % ispitanika se apsolutno ne slaže s tim da imigranti obogaćuju našu kulturu, 16,3 % se ne slaže, dok samo 9,3 % ispitanika smatra da imigranti obogaćuju kulturu BiH. Iz ovih je odgovora vidljivo da mladi ljudi imaju uglavnom odbojan stav prema imigrantima i njihovom dolasku u BiH, iako je omjer onih koji vide migracije kao vodeći problem u narednih deset godina i onih koji ne vide 54 % : 46 %, što će reći da mladi nisu odveć zabrinuti za ovo pitanje u budućnosti.

Više od dolaska stranih migranata u Bosnu i Hercegovinu mladi su zabrinuti za odlazak kvalificirane radne snage iz Bosne i Hercegovine. Njih 73,2 % smatra da će ovo biti jedan od najvećih problema u narednih deset godina. I pored toga što shvataju da je odlazak kvalificirane radne snage veliki problem, mladi ljudi i sami razmišljaju o odlasku, pa tako 31 % njih ima veoma jaku ili jaku želju za odlaskom, a 35 % umjerenu. Tek 19,8 % ispitanika izričito kaže da nema namjeru emigrirati.

Kada je riječ o najpoželjnijim destinacijama za odlazak, prethodna Studija o mladima 2019. identifikovala je da se uglavnom radi o sljedećim zemljama: Njemačka (47,6 %), zatim Austrija (12,5 %), Švicarska (7,0 %), Švedska (4,5 %) i SAD (4,1) (Turčilo i ostali, 2019). U ovom istraživanju nije postavljeno pitanje o poželjnim destinacijama, ali jeste o tome za koliko vremena mladi mogu sebe zamisliti da napuštaju zemlju.

Fig. 9 **Želja za odlaskom** (in %, N=464)*Koliko je jaka Vaša želja da se preselite u drugu zemlju duže od šest mjeseci (emigrirate)?*

Na ovo pitanje 26,8% ispitanika je odgovorilo da ne zna može li sebe zamisliti da napušta zemlju, te, uspoređujući ovaj podatak sa 19,8% onih koji su rekli da nemaju namjeru emigrirati, možemo reći da između jedne petine i jedne četvrtine ispitanika ne pokazuje želju za odlaskom iz zemlje. 10,6% ispitanika kaže da može zamisliti sebe za deset godina u inozemstvu. Usporedimo li ovaj podatak sa 34% mladih koji smatraju da će općenito situacija u zemlji za deset godina biti lošija nego sada, 10,6% onih koji sebe vide negdje drugdje i nije veliki procenat. Ipak, 22,8% onih koji kažu da bi napustili zemlju zauvijek nije zanemariv podatak. Ono što, međutim, primjećujemo jeste da većina mladih nije poduzela apsolutno nikakve korake da sebi osigura bilo kakav način odlaska iz zemlje. 50,3% ispitanika to i direktno kaže, dok indirektni odgovori ukazuju na to da više od tri četvrtine mladih nije kontaktiralo roduke niti prijatelje da im pomognu da se presele u inozemstvo (78,8%), nisu sebi osigurali stipendiju (95,9%), nisu kontaktirali obrazovne institucije za nastavak školovanja (89,1%), nisu kontaktirali poslodavce (90,8%).

Sve to navodi na zaključak da je i kod onih koji žele emigrirati doista više riječ o želji negoli konkretnom i osmišljenom planu. U ovom kontekstu možemo tumačiti i podatke o motivima i razlozima zbog kojih bi mladi napustili Bosnu i Hercegovinu i odselili u inozemstvo.

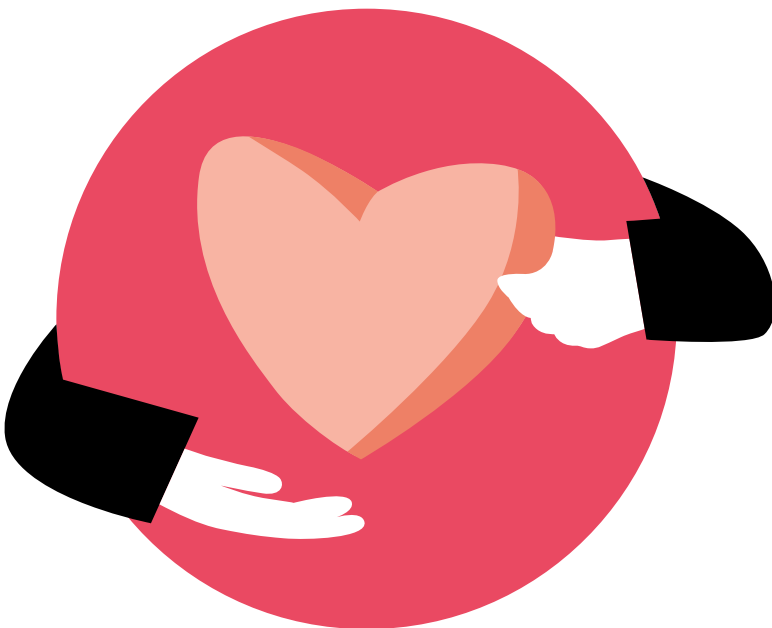
Poboljšanje životnog standarda je navedeno kao ključni motiv (32,3% ispitanika upravo to je navelo kao razlog za život van granica BiH), ali nije najjasnije kako mladi definiraju taj standard i šta smatraju parametrima dobrog životnog standarda, s obzirom na činjenicu da tek 11,3% njih smatra da su bolje mogućnosti zapošljavanja glavni razlog odlaska, 16,5% pod ovim podrazumijeva bolje plate, a samo 2,4% priliku za pokretanje vlastitog biznisa. Upoznavanje druge kulture (1,9%) i kulturalna raznolikost (0,3%) nisu uopće prepoznati kao motiv odlaska. Iz odgovora mladih koji upućuju na to da imigranti ne obogaćuju kulturu BiH (43% odgovora) i odgovora da upoznavanje druge kulture ne bi bio razlog za preseljenje (1,9%) možemo zaključiti da postoji određeni stepen otpora prema kulturalnoj raznolikosti i „susretima“ kultura ili ih mladi naprosto ne smatraju važnim.

U najkraćem, mladi ispitanici u ovom istraživanju imaju vrlo oprečne stavove o migracijama vezanim za njih lično i druge migrante, s obzirom na to da kada govore o sebi, oni koji žele otići uglavnom to žele iz socioekonomskih razloga, ali bi istu priliku uskratili drugim migrantima koji dolaze ili prolaze kroz BiH. Također, iako su zabrinuti za odlazak obrazovanih ljudi, to ih ne sprečava da i sami razmišljaju o odlasku, što implicira da prioritet daju vlastitim potrebama i blagostanju u odnosu na razvijanje bosanskohercegovačkog društva.

7. Porodica i budući planovi

Kada posmatramo strukturu domaćinstva u kojem mladi ljudi žive, svega 6,6% ispitanika živi samostalno, a 93,4% u nekom obliku zajednice. Majka je prisutna u 63,3% domaćinstava, otac u 55,8%, a braća i sestre u 43,3% domaćinstava. 5,9% ispitanika kaže da u domaćinstvu žive i djedovi i bake/nane, ali budući da nije postavljeno pitanje da li su oni prisutni u domaćinstvu sa ili bez roditelja, ne možemo izvesti jasan zaključak da li se radi o strukturi domaćinstva sa dvije ili tri generacije. 43,3% ispitanika kaže da nije u vezi, odnosno da je *single*, a 14,9% njih da je u braku. S obzirom na starosnu strukturu ispitanika, očekivano je bilo da manji procenat (18,5%) njih živi sa bračnim ili vanbračnim partnerima i djecom (7%). 24,9% ispitanika kaže da je u vezi, ali ne živi sa partnerom/partnericom, što također možemo vezivati za nekoliko faktora: starosna dob ispitanika, odabir da se ne živi zajedno prije braka, finansijske (ne)moгуćnosti itd. Međutim, s obzirom na to da se anketnim upitnikom nisu detaljnije istraživali ovi uzorci, možemo tek sugerirati da se oni analiziraju u nekim drugim istraživanjima.

Svega 0,7% ispitanika živi sa prijateljima ili drugim članovima porodice. I ovdje, uslijed strukture postavljenog pitanja, nije moguće izvesti zaključak o tome da li je u ovom malom procentu ispitanika koji ne žive u domaćinstvu sa primarnim srodnicima ili bračnim ili vanbračnim partnerima više prisutan model domaćinstva sa rođacima (npr. mladi bez roditeljskog staranja o kojima brinu članovi šire porodice ili mladi koji zbog obrazovnih potreba žive u drugom gradu sa članovima šire porodice) ili model domaćinstva u kojem su prijatelji koji dijele stambeni prostor. U svakom slučaju, taj je procenat zanemarljiv u odnosu na dominantni model domaćinstva: roditelji i djeca (bilo da su ispitanici sami roditelji ili da žive sa roditeljima). 42,9% ispitanika zapravo bi živjelo samostalno da im to finansijske mogućnosti dozvoljavaju, što nam ukazuje na to da gotovo polovina mladih ne smatra dominantni tip domaćinstva roditelja i djece najboljim modelom, ali bolji sebi ne može priuštiti. Ne čudi stoga ni gotovo identičan procenat (42,8%) onih koji smatraju kako je život sa roditeljima najjednostavnija i najkomfortnija solucija. U najmlađoj skupini ispitanika (14–18 godina života) njih 63% smatra da je život sa roditeljima najjednostavnije i najpraktičnije rješenje. To isto smatra i 32,5% ispitanika u dobnoj skupini 19–24 godine života i 28% ispitanika u dobnoj skupini 25–29 godina života. Žene (48,4%) u odnosu na muškarce (36,1%) češće ostaju u roditeljskom domu jer im je to najjednostavnije rješenje, dok muškarci (50,9%) u odnosu na žene (35,5%) češće ostaju u roditeljskom domu zbog finansijskih okolnosti. Zanimljivo je i da svega 2% ispitanika kaže da se roditelji ne slažu s tim da oni žive sami, iako bi oni to željeli, što može da ukazuje i na visok stepen slaganja između mladih i roditelja o potrebi odvojenog života koja je osujećena finansijskim razlozima.

Podaci pokazuju da je 61,3% ispitanika u dobnoj skupini 25–29 godina života i 51,3% ispitanika u dobnoj skupini 19–24 godine života (u usporedbi sa 20,5% ispitanika u dobnoj skupini 14–18 godina života), uprkos želji za samostalnošću, zbog finansijskih problema usmjereno na život sa roditeljima. Ova slika se dodatno komplikuje visokom stopom nezaposlenosti mladih, zbog čega nerijetko (p)ostaju ekonomski ovisni o roditeljima, što u konačnici značajno odgađa proces osamostaljenja.

96 % njih smatra da se sa roditeljima slažu veoma dobro ili dobro.

U pogledu odnosa mladih sa roditeljima, 96,2% njih smatra da se sa roditeljima slažu veoma dobro (46,3%) ili dobro, iako ponekad imaju različita mišljenja (49,9%). Ovaj podatak o gotovo polovini ispitanika koji se sa roditeljima slažu unatoč različitosti mišljenja može sugerirati demokratičnost unutar porodica, no bilo bi zanimljivo vidjeti o kojim se to pitanjima mišljenja razlikuju i jesu li ona tek vezana za neke teme koje nisu od velike važnosti ili za pitanja koja su ključna za život mladih. Iz odgovora na pitanje o tome koliko im je odobravanje izbora partnera od strane porodice važno – za koje je 39,2% ispitanika reklo kako im uopće nije važno (22,3%) ili je vrlo malo važno (16,9%), a 31,6% ispitanika da im je važno (13,4%) ili veoma važno (18,2%) – možemo zaključiti da se za neka ključna pitanja, kao što je izbor partnera, ipak nastoji postići određeni stepen slaganja sa roditeljima, bilo da je riječ o bračnim partnerima ili onima sa kojima su mladi u kraćim ili dužim emotivnim vezama.

Planovi mladih za budućnost

Kada posmatramo planove mladih za budućnost, s obzirom na formulaciju pitanja koja se odnose na kriterije koji su mladima važni kod izbora partnera (bez preciziranja da li je riječ o bračnom partneru, izvanbračnom partneru za zajednički život ili partneru za kraću ili dužu emotivnu vezu bez zajedničkog života, istospolnom partneru itd.), kao i na izostanak pitanja o tome planiraju li djeću u okvirima ili izvan porodice, u ovom kontekstu nije moguće vezivati planove mladih za budućnost u ili izvan okvira porodice u njenom tradicionalnom značenju (brak sa ili bez djece). Stoga možemo donijeti neke zaključke isključivo o percepciji mladih o tome koliko su određeni faktori važni za izbor partnera (za brak ili bilo koji drugi oblik veze), te o tome da li i u kojem dobu planiraju imati djecu (bilo u braku, izvan njega, rođenjem ili usvajanjem itd., s obzirom na to da nije precizirana ova vrsta tipologije odnosa u samom upitniku). Ipak, treba naglasiti i da je na pitanje o tome koliko im je važno da budu u braku 70,3% ispitanika reklo da im je to veoma važno (48,4%) ili uglavnom važno (21,9%).

Ispitanicima su postavljena pitanja o tome koliko određeni kriteriji imaju utjecaja na izbor partnera. Ti kriteriji odnose se na: odobrenje porodice (već interpretirano), religijska uvjerenja, nivo obrazovanja, nacionalnu pripadnost, ekonomski status, djevičanstvo.

Religijska uvjerenja su za 44,5% ispitanika važna ili veoma važna pri izboru partnera, dok su za 38,1% ispitanika nevažna ili potpuno nevažna. Za jednu trećinu ispitanika (33%) nacionalna pripadnost je važna ili veoma važna, dok za 48,1% ispitanika nije ili uopće nije.

Ovdje bi bilo dobro u narednim istraživanjima postaviti neka kontrolna pitanja kako bi se utvrdio stepen davanja društveno poželjnih odgovora. No, i podatak o gotovo polovini ispitanika kojima je religijska pripadnost i trećini ispitanika kojima je nacionalna pripadnost značajan faktor pri izboru partnera dovoljan je pokazatelj dosta jasne nespremnosti za interreligijske ili interetničke veze, posebno ako se ima u vidu prethodna napomena da se pod pojmom "partner" podrazumijevaju i partneri za kraće i duže emotivne veze, ne samo za bračne ili izvanbračne zajednice.

Iako bi i ovdje trebalo kontrolnim pitanjima provjeriti davanje poželjnih odgovora, čini se da je mladim ljudima kod izbora partnera važnije uz sebe imati obrazovanu osobu nego osobu boljeg ekonomskog statusa. Djevičanstvo je faktor koji nije ili uopće nije važan za nešto više od polovine (57 %) ispitanika, dok za nešto više od četvrtine njih (26,2 %) ono jeste važno ili je vrlo važno. Kada, međutim, analiziramo odgovore na ovo pitanje u kontekstu spola ispitanika, vidimo da je djevičanstvo faktor koji je muškarcima značajniji nego ženama, s obzirom na to da je 35,6 % muškaraca reklo da im je ono važno ili veoma važno, u usporedbi sa 16,6 % žena kojima je ono važno ili veoma važno. Kod izbora partnera, dakle, za nešto manje od polovine ispitanika (44,5 %) važna su religijska uvjerenja, za jednu trećinu ispitanika (33 %) važna je nacionalna pripadnost, za nešto manje od polovine ispitanika (45,7 %) važan je nivo obrazovanja, a za nešto više od četvrtine ispitanika (27,2 %) važan je ekonomski status.

44 % mladih navodi da su kod izbora partnera važna religijska uvjerenja.

Nivo obrazovanja je za 45,7 % ispitanika važan ili veoma važan, za 26,3 % njih nije ili uopće nije, dok je 28 % ispitanika reklo kako i jeste i nije važan. S druge, pak, strane, za 44,2 % ispitanika ekonomski status uopće nije ili nije važan, a za 27,2 % ispitanika jeste.

Fig. 10 Faktori pri izboru budućeg partnera

Na skali do '1 – uopće nije važno' do '5 – veoma važno'

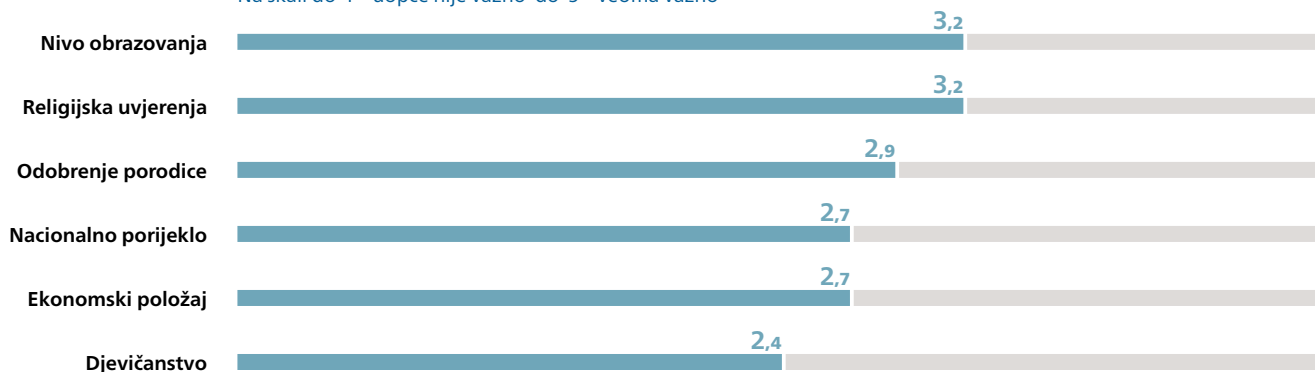
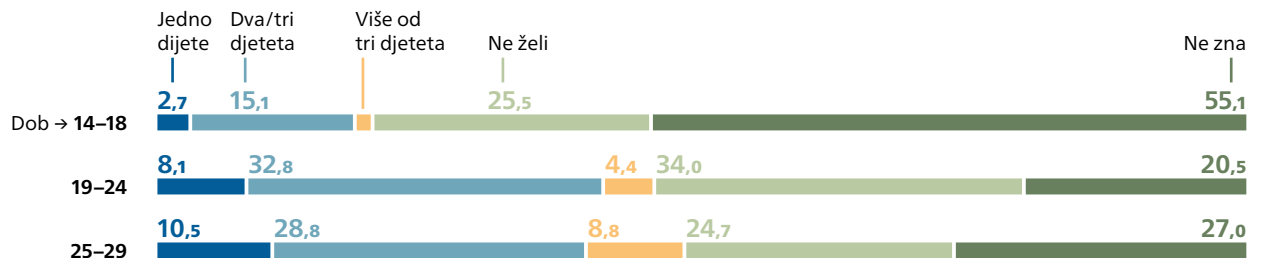

Fig. 11 Broj djece u odnosu na dobne skupine (in %)

Koliko djece planirate ili želite imati u budućnosti?

Pitanja u upitniku odnosila su se na planove ili zamišljanje mladih koliko bi željeli imati djece (pri čemu nije precizirano radi li se o biološkoj ili usvojenoj, u braku ili izvan njega): 39,5% ispitanika opredijelilo se za dvoje, 28,9% za troje, a 18,8% za jedno dijete, dok 12,7% ispitanika želi imati više od troje djece. U prosjeku, broj željene djece je 2,4. Nisu uočene značajnije spolne razlike pri ispitivanju planova za djecu: muškarci i žene podjednako žele djecu u budućnosti. S druge strane, uočene su dobne razlike na način da mlađa skupina ispitanika (14–18 godina života), njih 60,7%, preferira manji broj djece (najčešće dvoje), za razliku od starijih skupina ispitanika (19–24 i 25–29 godina života), koji u prosjeku žele imati troje ili više od troje djece (44,6%).

Mladi smatraju da su kasne dvadesete ili početak tridesetih godina najbolje godine za dobijanje djece: 38,4% ispitanika djecu planira u periodu između 26. i 29. godine, a 27,5% preferira rane tridesete za ulazak u roditeljstvo (30–34 godine). Ostalih 23,3% ispitanika želi postati roditelj u ranim ili sredinom dvadesetih (20–25 godina), oko 6,5% ispitanika razmišlja o djeci u godinama nakon punoljetstva (18–19 godina).

Svega 3,3% ispitanika želi djecu prije punoljetstva (16–17 godina). Primjećuje se da skupina mladih ispitanika (14–18 godina života i 19–24 godine života) preferira kasne dvadesete za rođenje prvog djeteta (38,3%), dok skupina starijih ispitanika (25–29 godina života) djecu odlaže za rane tridesete (33,4%). Žene žele djecu u srednjim dvadesetim (prosječna dob 24,9), a muškarci u kasnim dvadesetim (prosječna dob 27,1). Jedna četvrtina ispitanika (25,5%) u dobnoj skupini 14–18 godina, kao i jedna trećina (34%) njih u dobnoj skupini 19–24 godine života i jedna četvrtina (24,7%) u dobnoj skupini 25–29 godina života ne planira djecu u budućnosti. I ranija istraživanja pokazuju da se mladi, suočeni sa ekonomskom nesigurnošću, produženim obrazovanjem i karijernim ambicijama, te pod utjecajem promjena u društvenim vrijednostima i naglaskom na individualnu slobodu i prava, približavaju globalnom trendu *childfree*, odnosno sve prisutnijoj odluci mladih da život provedu bez djece.

U konačnici, možemo reći da značajan procenat ispitanika (70,3%) smatra brak važnim ili veoma važnim, ali je njih 43,3% za sada *single*, na šta utjecaj, nesumnjivo, ima i starosna struktura ispitanika. Kod izbora partnera, za nešto manje od polovine ispitanika (44,5%) važna su religijska uvjerenja, za jednu trećinu ispitanika (33%) važna je nacionalna pripadnost, za nešto manje od polovine ispitanika (45,7%) važan je nivo obra-

70% mladih smatra brak važnim ili veoma važnim.

zovanja, a za nešto više od četvrtine ispitanika (27,2%) važan je ekonomski status. Jedna četvrtina ispitanika (25,5%) u dobnoj skupini 14–18 godina, kao i jedna trećina (34%) njih u dobnoj skupini 19–24 godine života i jedna četvrtina (24,7%) u dobnoj skupini 25–29 godina života ne planira djecu u budućnosti. Za sada, 93,4% ispitanika živi u nekom obliku zajednice, a samo 6,6% njih samostalno. Najčešće je riječ o zajednicama roditelja i djece, iako bi 42,9% ispitanika živjelo samostalno kada bi im to ekonomske mogućnosti dozvoljavale. To pokazuje da je život u zajednici zapravo više nužnost nego želja mladih, iako se većina njih dobro slaže sa članovima svog domaćinstva.

Ključni nalazi

- 1.** Uslijed društvenih procesa, porodična struktura u Bosni i Hercegovini prolazi kroz transformaciju, pri čemu prevladava nuklearna porodica, gdje većina mladih živi sa roditeljima, braćom i sestrama.
- 2.** Ekonomski pritisak i visoka stopa nezaposlenosti prisiljavaju mlade da odgađaju samostalni život, ostajući ekonomski ovisni o roditeljima. Pored ekonomske nemoci, mladi ostaju u roditeljskom domu jer procjenjuju da je to najjednostavnije i najpraktičnije rješenje.
- 3.** Manji društveni pritisak i naglašavanje važnosti individualne autonomije i slobode izbora pri donošenju važnih životnih odluka doprinose odricanju ili odgađanju potomstva za kasnije godine života.
- 4.** Obrazovanje je ključni faktor za mlade pri izboru partnera, dok postoje ambivalentnosti u pogledu važnosti religijskih uvjerenja i nacionalnog porijekla.
- 5.** Kontradiktorni stavovi mladih o odobrenju porodice pri izboru partnera ilustriraju sukob između duboko usađenih tradicionalnih vrijednosti i utjecaja modernih vrijednosti na društvene interakcije mladih.

8 Opće vrijednosti, stavovi i percepcije

Opće vrijednosti i socijalna dinamika

U društvima naše svakodnevnice (društvima znanja, visokotehnologiziranim društvima, društvima rizika, fluidnim društvima, umreženim društvima), bez obzira na tranzicijske ili druge karakteristike, društvene interakcije (Field, 2008), mreže socijalne dinamike (udruživanje, umrežavanje, socijalna kohezija) predstavljaju svojevrsan i nesumnjiv potencijal (Koković, 2009) za pojedince u društvu – u vidu legitimnih individualnih ciljeva i zahtjeva svakog pojedinca – ali i iznimno važan potencijal za cjelokupnu društvenu zajednicu – u vidu kontinuiranog razvoja, održivosti i unapređenja ljudske zajednice kao takve. U vidokrug bosanskohercegovačke društvene, ekonomske i političke zajednice, istraživanja općih vrijednosti kod mladih su iznimno značajna. Kontekst adekvatnog i holističkog razumijevanja bosanskohercegovačkog društvenog ambijenta, preferiranih i manje preferiranih vrijednosnih pozicija i stavova mladih analizirat će se na mikro i makro nivou.

Percepcija i način razumijevanja socijalne kohezije, socijalne distance i ukupnih društvenih odnosa pomoći će razumijevanju samopercipiranog povjerenja mladih ljudi u savremenom bosanskohercegovačkom društvu. Direktna veza uspostavljena je sa konceptom socijalnog ulaganja, socijalne akumulacije i socijalne eksploatacije različitih izvora moći i kompleksne strukture mreže utjecaja. Društveni teoretičari klasičnog i modernog formata saglasni su u razumijevanju društvenih vrijednosti, stavova, normi, zajedničkih ideja kao značajnih regulatornih mehanizama u djelovanju društvenih aktera. Navedeno će se tretirati kao socijalni trezor jasnih indikatora za razumijevanje bosanskohercegovačke budućnosti.

Stavovi, percepcije i mišljenja mladih u Bosni i Hercegovini

U kontekstu procjene ličnog životnog standarda 14,9% ispitanika svoj životni standard procjenjuje kao vrlo dobar, u smislu da mogu kupiti skoro sve što im je potrebno, 49,5% mladih navodi kako može kupiti i zadovoljiti većinu životnih potreba, dok 3,4% ispitanika smatra kako nema dovoljno novca za osnovne potrebe i račune te 8% da ima dovoljno novca za hranu, odjeću i obuću. Samopercipirana procjena životnog standarda mladih u BiH ukazuje na generalno zadovoljstvo. U odnosu na vršnjake u zemljama jugoistočne Evrope, mladi u BiH u većini slučajeva (65%) pozitivno procjenjuju svoj životni standard kada je riječ o materijalnim aspektima života.

Kako mladi vide i razumiju budućnost te šta od nje očekuju jedno je od vrlo važnih pitanja u kontekstu adekvatnog razumijevanja njihove percepcije sebe i društva u kojem žive. Bolju budućnost očekuje njih 32,5%, ali 34% ih predviđa još težu i neizvjesniju budućnost u bosanskohercegovačkom društvu, što se može dovesti u odnos sa percipiranim životnim standardom.

U slučaju lične budućnosti, u smislu planova i očekivanja u narednih deset godina mladi se nadaju boljim danima (88,4%), dok 4,9% njih ima zadržku po pitanju lične budućnosti i navodi da će ona biti lošija od sadašnjosti. Na jednom sumirajućem, sociološko-deskriptivnom planu uočavamo vrlo jasnu tendenciju dualno ambivalentne percepcije mladih o budućnosti stanja u Bosni i Hercegovini. Naime, pozitivan stav ima 32,5% mladih koji očekuju bolju budućnost i vide mogućnosti za napredak i poboljšanje životnih uslova. Ovaj optimizam može biti rezultat ličnog i/ili kolektivnog iskustva, kao što su obrazovni uspjesi, pozitivni primjeri u konkretnom okruženju tih mladih ljudi ili vjerovanje u potencijalne ekonomske i političke reforme.

S druge strane, negativna očekivanja ima 34% mladih jer prognozira težu i neizvjesniju budućnost Bosne i Hercegovine. Broj nezaposlenih u BiH u 2023. godini smanjio se za 14% u odnosu na 2022. godinu. Prema Izvještaju Agencije za statistiku BiH, ovaj broj je smanjen najviše zbog demografskog osipanja stanovništva, tako da ovaj pesimizam može biti odraz ekonomskih pokazatelja poput visoke stope nezaposlenosti, ali i svakodnevnog tendencioznog generiranja političke nestabilnosti.

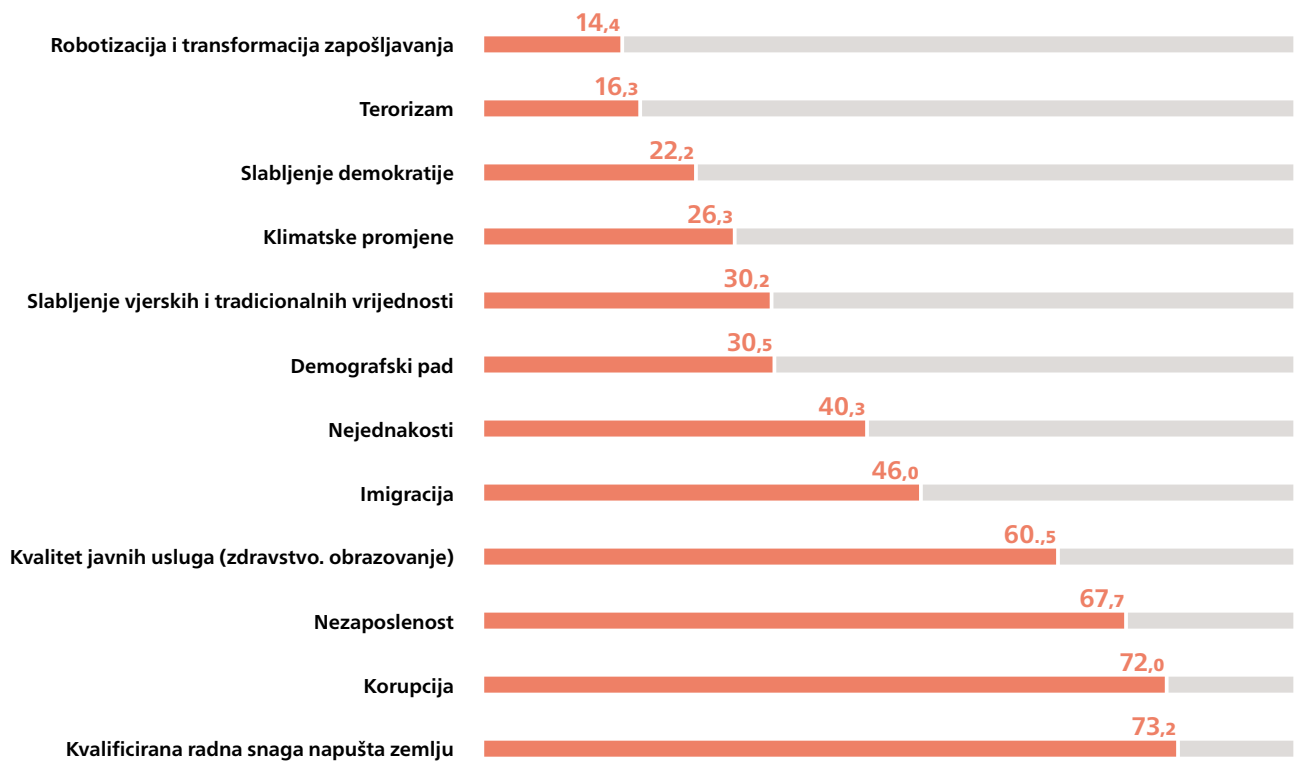
Analizirajući probleme u narednom desetljeću, dobijamo uvid u vrijednosti i percepcije mladih u Bosni i Hercegovini. Najveći problem koji mladi prepoznaju jeste odlazak kvalificirane radne snage (73,2%), što ukazuje na ozbiljnu zabrinutost zbog emigracije obrazovanih i stručnih radnika.

Fig. 12 Procjena ličnog životnog standarda u BiH u odnosu na zemlje jugoistočne Europe (in %)

Šta od sljedećeg najadekvatnije opisuje finansijsko stanje u tvojem domaćinstvu?

	Nemamo dovoljno novca za osnovne račune (struja, grijanje...) i hranu	Imamo dovoljno novca za osnovne račune i hranu, ali ne i za odjeću i obuću	Imamo dovoljno novca za hranu, odjeću i obuću, ali nemamo dovoljno za skuplje stvari (frižider, TV itd.)	Možemo sebi priuštiti kupovinu skupljih stvari, ali ne tako skupih kao npr. auto ili stan	Možemo sebi priuštiti kupovinu svega što nam je potrebno za dobar životni standard	Ne znam
Albanija	2	8	48	27	12	4
Bosna i Hercegovina	3	8	17	50	15	8
Bugarska	7	13	20	34	14	12
Hrvatska	2	10	26	39	16	8
Grčka	9	20	31	27	8	6
Kosovo	2	19	31	38	9	2
Crna Gora	4	10	29	39	9	9
Sjeverna Makedonija	2	5	30	40	21	3
Rumunija	8	14	30	34	8	6
Srbija	6	12	26	37	11	9
Slovenija	4	8	29	40	13	6
Turska	7	12	26	36	13	6

Fig. 13 Najveći problemi Bosne i Hercegovine u narednoj deceniji (in %)

Naime, mladi vjeruju da će bolji uslovi za život i rad biti ostvareni u inozemstvu, odnosno izvan bosanskohercegovačkog društva i države. Izrazito visok procenat mladih vidi korupciju (72%) kao akutni i dugoročni problem u bosanskohercegovačkom društvu, što pokazuje duboko ukorijenjeno nezadovoljstvo prema institucijama i političkom sistemu općenito. Valja naglasiti kako percepcija raširene korupcije podriva povjerenje u cjelokupan društveni aparat, te doprinosi pesimizmu u pogledu društvenog i ekonomskog napretka. Nezaposlenost (67,7%) je od mladih prepoznata kao jedan od tri najveća problema u Bosni i Hercegovini, što je u skladu sa visokom stopom nezaposlenosti među mladima u Bosni i Hercegovini.

Ovo stanje doprinosi osjećaju ekonomske nesigurnosti i neizvjesnosti u pogledu bolje, održivije i perspektivnije budućnosti. Zabrinutost za kvalitet javnih usluga (60,5%), naročito u zdravstvu i obrazovanju, ukazuje na vrijednost koju mladi pridaju osnovnim javnim servisima, odnosno na to koliko je kvalitet javnih usluga značajna karika u percepciji kvaliteta života. Mladi su svjesni da bez kvalitetnog zdravstvenog i obrazovnog sistema ne može biti ni društvenog napretka niti individualnog prosperiteta. Problem imigracija (46%) je značajan za skoro polovinu mladih, što ukazuje i na kompleksne stavove prema doseljavanju i njegovom utjecaju na domaće tržište rada i socijalne usluge. Stavovi mladih u Bosni i Hercegovini prema najvećim problemima sa kojima će se suočavati u narednom desetljeću reflektuju njihovu zabrinutost zbog ekonomskih, političkih i socijalnih izazova.

Visok nivo pesimizma u vezi sa "odlivom mozga", korupcijom, nezaposlenošću i kvalitetom javnih usluga pokazuje duboko ukorijenjene probleme koji utječu na njihov svakodnevni život i buduće perspektive. Ovi uvidi su ključni za formulisanje politika koje će adresirati ove probleme i omogućiti mladima u Bosni i Hercegovini stabilniju i prosperitetniju budućnost.

60% Mladih izražava zabrinutost za kvalitet javnih usluga, naročito u zdravstvu i obrazovanju.

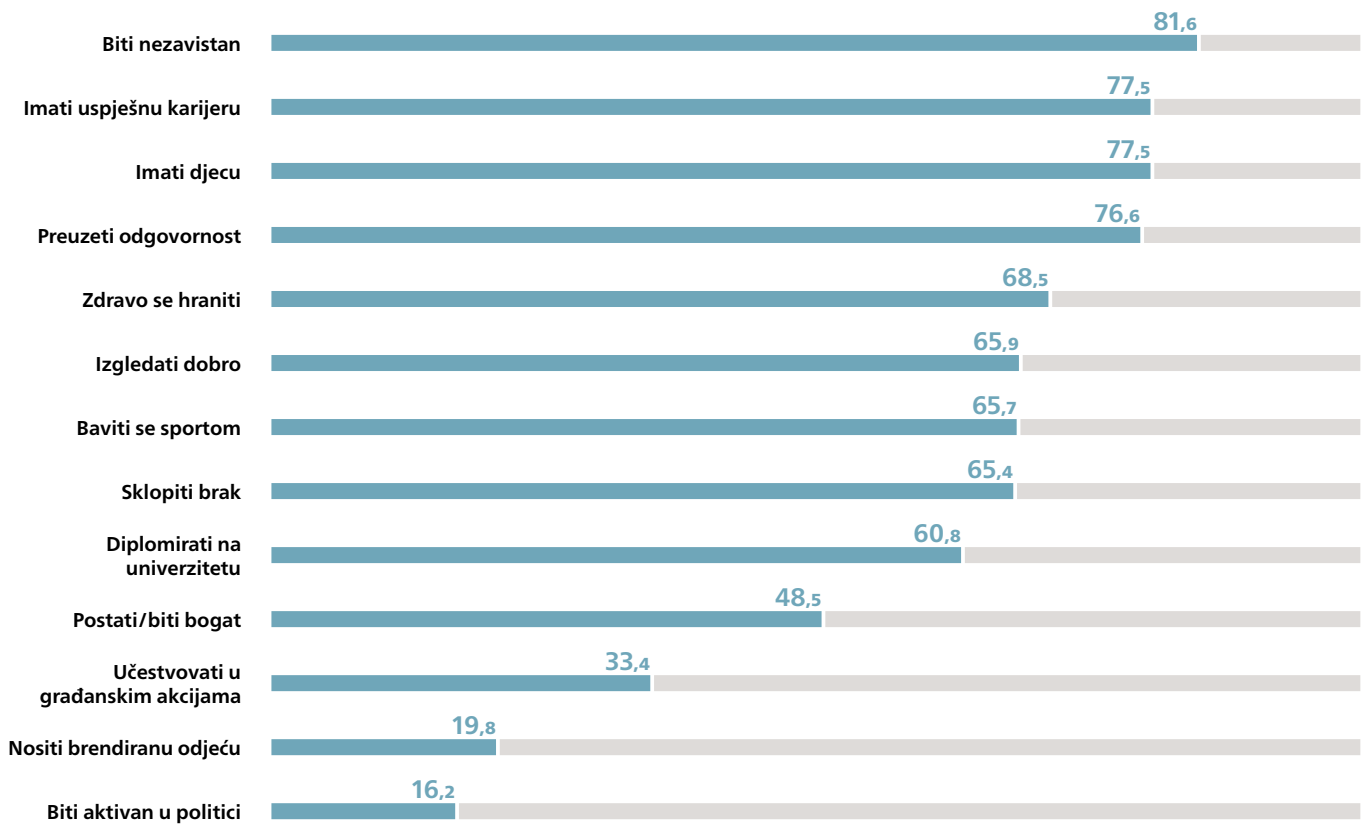
Kada posmatramo vrijednosti koje su mladima najvažnije u bosanskohercegovačkom društvu, na prvom mjestu je sigurnost (22,7%), što ukazuje na potrebu za stabilnošću i zaštitom od kriminala, nasilja i drugih prijetnji. Drugi prioritet mladih je zaposlenje (19,2%), ovaj podatak odražava zabrinutost zbog visoke stope nezaposlenosti i ekonomske nesigurnosti koja najčešće proizlazi iz nemogućnosti pronalazjenja adekvatnog zaposlenja. Na trećem mjestu izdvajaju se ljudska prava (18,6%) kao važan prioritet, ukazujući na svijest mladih o važnosti zaštite osnovnih prava i sloboda, kao i potrebe za jednakim tretmanom svih građana i društva zasnovanog na kompetencijama, znanju i vještinama. Iako nisu rangirane visoko, lične slobode (9,2%) su ipak važan aspekt za mlade, odražavajući vrijednosti individualizma i autonomije. Vrlo nizak prioritet demokracije (1,9%), s jedne strane, ukazuje na skepticizam prema političkom sistemu i osjećaj da demokratske vrijednosti nisu dovoljno implementirane ili efikasne u rješavanju problema sa kojima se suočavaju. Sa druge strane, ovakav odabir ili rangiranje prioriteta kod mladih ukazuje na društvenu zakonitost po kojoj se ono čega ima "dovoljno" ili u "određenim zadovoljavajućim količinama", a teško je mjerljivo, često i ne primjećuje, odnosno prihvata kao prirodna datost. Vrijednosti koje su mladi rangirali pri vrhu ljestvice jasno ukazuju na potrebu za sigurnošću, ekonomskom stabilnošću i zaštitom ljudskih prava.

Iskazani skepticizam prema institucijama i nizak prioritet demokracije sugeriraju da mladi traže promjene koje će direktno adresirati njihove svakodnevne probleme i izazove.

Kada su u pitanju preferencije mladih u Bosni i Hercegovini o određenim statusnim pitanjima, možemo uočiti različite prioritete i stavove koji oblikuju njihovu percepciju budućnosti i društva u kojem žive. Mladi važnim vide nezavisnost (81,6%), potomstvo (77,5%), uspješnu karijeru (77,5%) i preuzimanje odgovornosti (76,6%). Navedeno ukazuje na želju za samostalnim donošenjem odluka i aktivnim učešćem u društvenim procesima te težnju mladih za uspjehom u životu na poslovnom i emocionalnom planu. Ovaj trend može biti odraz želje za značajnijom autonomijom i osamostaljenjem te ličnim i profesionalnim uspjehom. Nasuprot preferencijama, mladi su imali priliku da odgovore na pitanje i skaliraju vlastite stavove (od 1 do 10) kada je riječ o ponašanjima/orijentacijama koji se uvijek mogu opravdati (10), nikada ne mogu opravdati (1) ili nešto između.

Prosječne vrijednosti hijerarhijskim redom od najmanje do najviše shodno dobijenim rezultatima tretiraju se kao ponašanja koja se najčešće ne mogu opravdati, a to su: davanje ili prihvatanje dara (2,81), varanje sa porezima (2,99), homoseksualnost (3,63), korištenje veza za "obavljanje stvari" (npr. u bolnici, u različitim ustanovama itd.) (3,69) te abortus (4,31). Ovdje uočavamo da muškarci imaju značajno negativnije stavove o abortusu i homoseksualnosti u odnosu na žene, dok kada je riječ o dobnim skupinama mladi između 19–24 godine, tolerantniji su prema homoseksualnosti i abortusu u odnosu na mlade mlade od 19 godina i starije od 24 godine. Zanimljivo je istaći da postoji značajna razlika kad je riječ o ispitanicima koji su naveli da se homoseksualnost uvijek može opravdati (vrijednost 10 na skali), koji ukupno čine 7,4%. Kod žena je ovaj procenat 9,8%, a među muškarcima 5,3%.

Fig. 14 Važnost navedenih aspekata/stvari za mlade (in %)

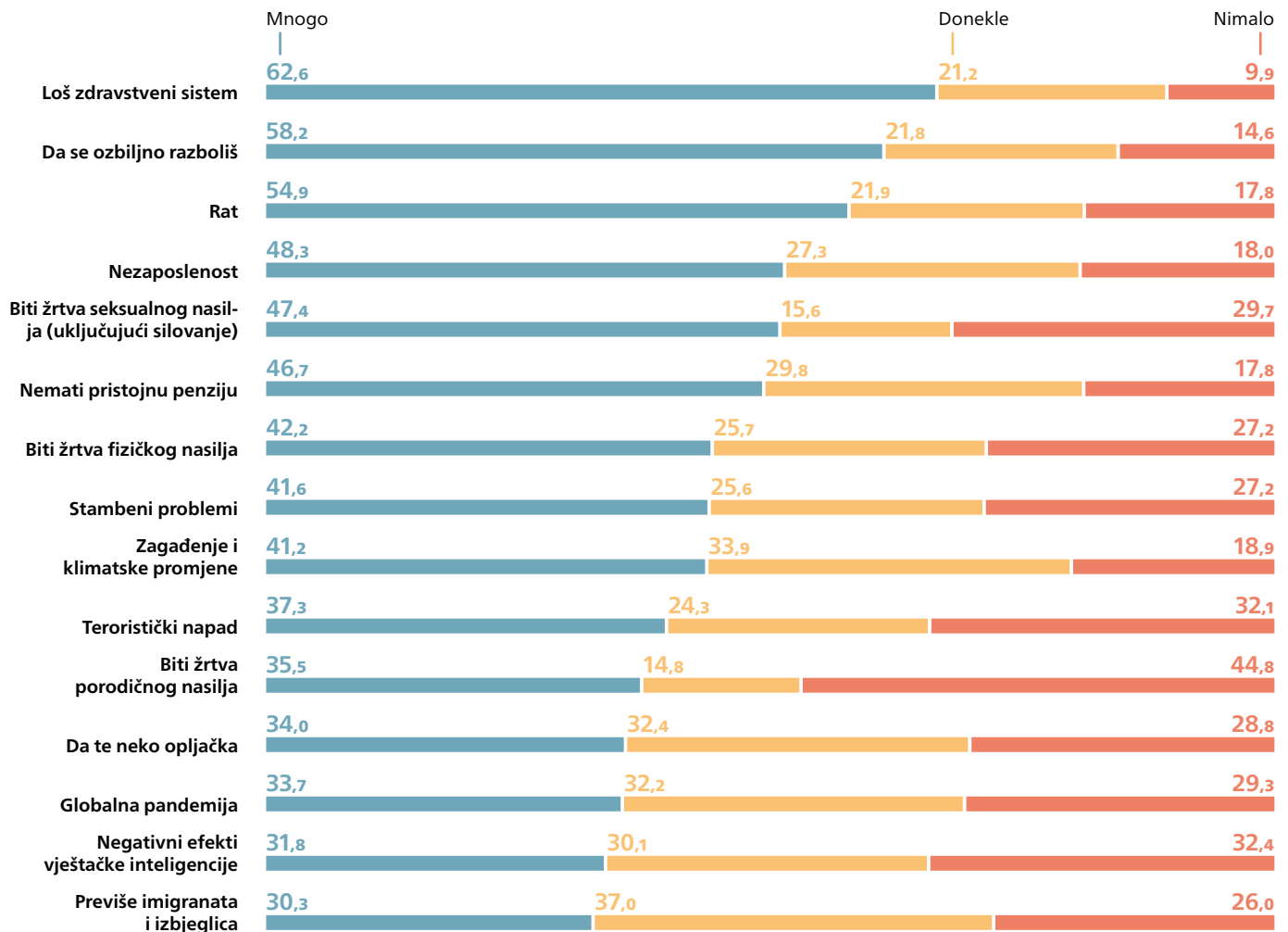

Slično uočavamo i kada je riječ o abortusu, gdje 9,2% ispitanika smatra da se on uvijek može opravdati. To isto smatra 4% muškaraca i 14,8% žena. S druge strane, 32% ispitanih smatra da se homoseksualnost nikada ne može opravdati (vrijednost 1 na skali). Gledamo li ove vrijednosti prema spolu, 41,5% muškaraca navodi da homoseksualnu orijentaciju nikada ne bi opravdalo, dok 22,9% žena navodi isto. Abortus 23,5% mladih nikada ne može opravdati, 29,9% muškaraca navodi da nikada ne bi opravdalo abortus, dok je istog stava 14,9% žena. Analogno navedenom, ne čudi ni mišljenje niti stavovi o drugima, gdje mladi pokazuju negativne stavove prema pripadnicima manjinskih grupa kada je riječ o hipotetičkom bližem kontaktu.

Tako bi se većina mladih osjećala loše da u susjedstvo dosele narkomani (1,61) i pripadnici LGBTQIA+ populacije (2,6). Mladi nemaju jasan stav kada je riječ o susjedima koji su Jevreji ili Romi, dok bi se većina ispitanika osjećala dobro ako bi u susjedstvo doselile osobe muslimanske ili kršćanske vjerske pripadnosti. Dobijeni podaci reflektuju kompleksne društvene i kulturne dinamike, kao i aktualna lokalna i globalna dešavanja, te različite nivoe prihvatanja i tolerancije. Zanimljivim se čini istaći da mladi podržavaju ideju legalizacije kanabisa i to u 68,4% slučajeva, valja napomenuti da značajan procenat legalizaciju kanabisa vidi samo kroz segment medicinske upotrebe (45,9%).

Fig. 15 **Brige i strahovi mladih u Bosni i Hercegovini (in %)**

Koliko te sljedeće stvari plaše ili zabrinjavaju?

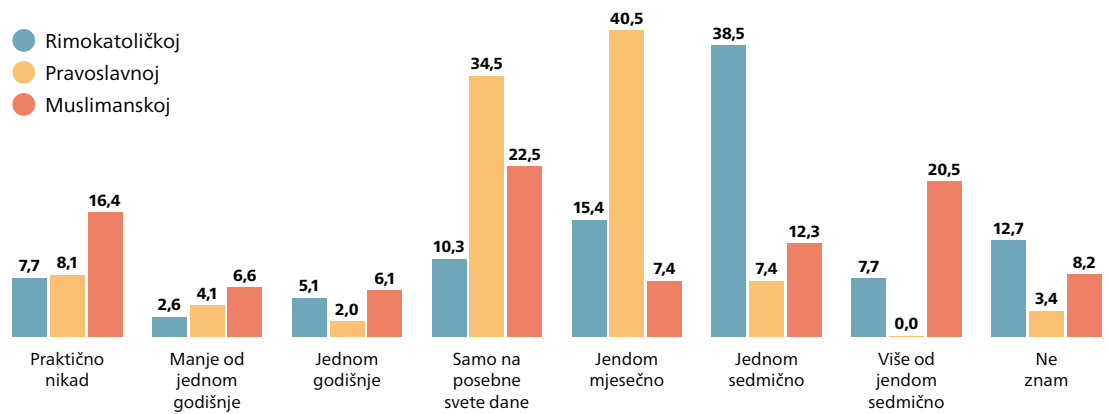

Nadalje, ciljna skupina percipira prava određenih društvenih grupa kao nedovoljno zaštićena. Naime, 69,1% ispitanika smatra da prava mladih nisu dovoljno zaštićena, dok 86,1% smatra da su prava siromašnih ugrožena. Slično tome, 57,6% mladih vjeruje da manjinske etničke grupe nemaju adekvatnu zaštitu, a 41,2% da žene nisu dovoljno zaštićene.

S druge strane, 33,8% mladih smatra da prava LGBTQIA+ populacije nisu adekvatno zaštićena, dok 37,7% smatra da ova populacija ima previše prava. Rezultati pokazuju značajan stepen netolerancije prema LGBTQIA+ zajednici u Bosni i Hercegovini. Naime, 57,9% mladih se u potpunosti ne slaže s tvrdnjom da su istospolni roditelji jednaki roditeljima koji nisu istog spola, a 64,1% mladih je protiv prava istospolnih parova na vjenčanje.

Fig. 16 Pripadnost vjerskoj zajednici u odnosu na učestalost odlaska na vjerske službe (in %)

Pripadnost vjerskim zajednicama i učestalost odlaska na vjerske službe (izuzev vjenčanja i sprovoda)

Dodatno, 5,8 % mladih podržava LGBTQIA+ populaciju, dok 15,9 % smatra da im je "potrebna medicinska pomoć ili terapija". Ova analiza pokazuje da mladi u Bosni i Hercegovini imaju određeni nivo predrasuda koje se odnose na rodne uloge, kulturne utjecaje i prava marginalizovanih grupa, rezultati ukazuju na značajnu potrebu dijaloga i edukacije kako bi se promovirale vrijednosti tolerancije, ravnopravnosti i inkluzije u bosanskohercegovačko društvo. Strahovi i zabrinutosti mladih često se reflektuju na trenutne socioekonomske, kulturne i političke kontekste u kojima žive, tako su u narednom grafikonu prikazani dobijeni rezultati kada je riječ o brigama i strahovima sa kojima se mladi suočavaju u svakodnevnom životu.

Značajna većina mladih izrazila je ozbiljnu zabrinutost zbog lošeg zdravstvenog sistema (62,2 %) i straha od ozbiljnog razbolijevanja (58,2 %). Ovo ukazuje na percepciju zdravstvenog sistema kao neefikasnog i nepouzdanog, što je posljedica niskog kvaliteta zdravstvenih usluga, dugih čekanja na liječenje i nedostatka medicinskih resursa i kadrova. Strahovi i zabrinutost su pogoršani pandemijom COVID-19, koja je dodatno istaknula nedostatke zdravstvene infrastrukture.

Strah od rata (54,9 %) pokazuje trajne posljedice rata u BiH iz 1992–1995. godine i nesigurnosti koje proizlaze iz svakodnevnih političkih i regionalnih tenzija i konflikata. Navedeno upućuje na dugotrajnu psihološku traumu i osjećaj nesigurnosti koji se još uvijek prožima kroz bosanskohercegovačko društvo, a kako pokazuju rezultati, većina mladih nije imuna na njih. Strah od nezaposlenosti (48,3 %) i nemanja pristojne penzije (46,7 %) zapravo ukazuje na loš ekonomski sistem, što direktno utječe na sposobnost mladih da planiraju i izgrade svoju budućnost u Bosni i Hercegovini.

S obzirom na to da se istraživanje fokusiralo i na stavove isključivanja, doživljaj i percepciju diskriminacije, mladi su konstatovali kako nikada nisu doživjeli diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije (91 %), političkih uvjerenja (81 %), spola (80,4 %), jezika (79,6 %), etničkog porijekla (74,2 %), religijskih uvjerenja (71,5 %) i ekonomskog statusa (65,9 %). Ipak, svaka treća mlada osoba navodi da je nekada (24,7 %) ili često (8,8 %) doživjela diskriminaciju na osnovu ekonomskog statusa, što nerijetko dovodi do osjećaja manje vrijednosti, niskog samopouzdanja i smanjenog samopoštovanja kod mladih ljudi i direktno utječe na mentalno zdravlje i pripadnost određenoj grupi.

S druge strane, mladi pokazuju određeni oblik predrasuda i stereotipa prema drugom i drugačijem, tako većina ispitanika (53,1%) vjeruje da je potrebno zaštititi bosanskohercegovačku kulturu od utjecaja drugih kultura, dok njih 59,3% smatra da imigranti ne obogaćuju bosanskohercegovačku kulturu. Dobijeni rezultati ukazuju na to da većina mladih ima isključive stavove prema imigraciji i predrasude prema migrantima, pogotovo neregularnim.

69% ispitanih smatra da prava mladih nisu dovoljno zaštićena.

Kada posmatramo stavove mladih prema religiji i religijskim institucijama, njih 48,9% pripada muslimanskoj zajednici, pravoslavnoj zajednici pripada 29,6%, dok 7,6% ispitanika pripada katoličkoj zajednici. Zanimljivo je spomenuti da 7,3% mladih navodi da ne pripada niti jednoj religijskoj zajednici, odnosno riječ je o mladima koji se ne identifikuju sa religijskim identitetom.

Prema istraživanju, 13,5% mladih nikako ne posjećuje niti učestvuje u religijskim obredima, što može biti pokazatelj trenda distanciranja od organizovanih religijskih praksi. Mali procenat ispitanika (4,7%) učestvuje u religijskim obredima samo jednom godišnje, što ukazuje na minimalno angažovanje koje je često vezano za specifične religijske praznike ili porodične tradicije. S druge strane, skoro svaka četvrta mlada osoba (24,3%) redovno učestvuje u religijskim obredima sedmično ili više od jednom sedmično, što ukazuje na religioznu posvećenost i aktivno praktikovanje vjere. Mladi u Bosni i Hercegovini imaju različite pristupe religiji i religijskim praksama; dok većina pripada nekoj od religijskih zajednica, participacija u obredima varira od onih koji su potpuno distancirani do onih koji su vrlo aktivni u svojim zajednicama.

Evidentno je kako i ovi podaci mogu biti korisni za razumijevanje religijskih dinamika među mladima, ali i za kreiranje politika koje bi mogle bolje doprinijeti razumijevanju duhovnih i društvenih potreba mladih u Bosni i Hercegovini.

Ključni nalazi

1. Društvene interakcije, mreže socijalne dinamike, socijalna kohezija u kontekstu bosanskohercegovačkog društva predstavljaju značajan potencijal za pojedince i zajednicu, posebno ako se ima u vidu multilateralni karakter bosanskohercegovačkog društva.

2. Tri značajna problema koja mladi vide u narednom desetljeću su odlazak radne snage, nezaposlenost, korupcija.

3. Mladi su uglavnom nezainteresirani za politiku i imaju nisko povjerenje u institucije.

4. Mladi visoko vrednuju preuzimanje odgovornosti, nezavisnost i obrazovanje, ali su kritični prema korupciji, davanju mita, homoseksualnosti i abortusu. Postoji značajna zabrinutost oko različitih oblika diskriminacije i zaštite prava.

5. Mladi u Bosni i Hercegovini imaju različite stavove o religiji i religijskim obredima, sa značajnim brojem mladih koji redovno učestvuju u religijskim ceremonijama, dok manji procenat ne pripada nijednoj religijskoj zajednici.

9. Politički stavovi i participacija

Stavovi prema EU

Podrška mladih Bosne i Hercegovine prema Evropskoj uniji je već dugi niz godina izuzetno visoka i uvijek se kreće od 85 % (2019) do 64,6 % (2024). Mladi su podržali članstvo zemlje u EU i evropske integracije prvenstveno jer u tom projektu uviđaju bolju priliku za budućnost. Međutim, procenat podrške ulasku BiH u EU je smanjen u odnosu na prethodno istraživanje. Premda podršku članstvu treba još razumijevati kao primjer iznimne privrženosti mladih ovom evropskom projektu, važno je biti svjestan da je u odnosu na ranija istraživanja ta popularnost smanjena. Svaka četvrta mlada osoba (25,4 %) se protivi pridruživanju, dok je njih 10,1 % izrazilo neodlučnost u vezi sa ovim pitanjem. Ovaj trend smanjenja podrške euroatlantskim integracijama nije ograničen samo na Bosnu i Hercegovinu, već je dio mnogo opsežnijeg preispitivanja neoliberalnog utjecaja na evropske demokratske procese. Riječ je o krizi političkih autoriteta, porastu populističkih desnih orijentacija, predimenzioniranim političkim i ekonomskim odnosima, promjenama i krizama unutar same EU.

Tu je značajna i promjena evropskih stavova prema proširenju i pružanju još jedne šanse BiH, kroz simboličko davanje saglasnosti o pristupnim pregovorima. Kontekstualizirajući rezultate istraživanja, studija nas je zapravo uvela u još jednu priču o onome što je prepoznatljivo ili očekivano kada ispituje oblike političkog ponašanja mladih. Naime, tokom sveg ovog vremena nije došlo do racionalizacije politike, društvenog konsenzusa o ulasku BiH u EU te, što je još najvažnije, zaokreta u programima, retorici i praktičnom djelovanju političkih stranaka, što bi odražavalo snažnije opredjeljenje mladih u BiH prema EU. Ova studija je utvrdila i postojanje izraženog nepovjerenja prema međunarodnim institucijama. Nepovjerenje u institucije EU je prilično visoko (53,9 %), a u NATO čak 66,4 %. Institucionalne teorije nas podučavaju da ovaj odnos često varira u skladu sa aktualnim političkim i društvenim procesima, pa značajan statistički uzorak onih koji "donekle" vjeruju EU-u (26,9 %) i NATO-u (18,9 %) ne treba zanemarivati, kao ni činjenicu da sa većim stepenom obrazovanja raste i podrška evropskim integracijama. Visoku podršku ulasku BiH u EU u ovom istraživanju iskazalo je 74,5 % visokoobrazovanih mladih.

Uspoređujući rezultate istraživanja sa karakteristikama tranzicije u srednjoj i istočnoj Evropi devedesetih godina prošlog vijeka, može se doći do više zaključaka. Prvi i najvažniji jeste taj da je u toj tranziciji devedesetih godina polazni osnov bila suštinska demokratizacija i zagovaranje sloboda i prava građana. O tome je postojao društveni konsenzus i većina aspekata priključivanju EU nije se problematizirala niti dovođila u pitanje te se njima nije politički manipuliralo (Mujagić 2011). Političke elite su se prema ovom procesu odnosile odgovorno i postavljale su se kao partneri EU i njenim članicama, a bile su svjesne da je njihova senzibilnost za pitanja ljudskih prava doprinos evropskom društvu.

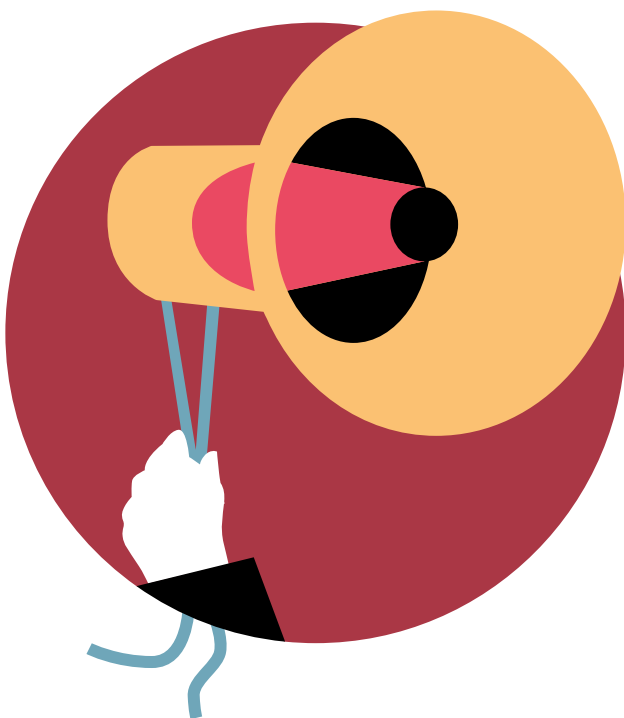
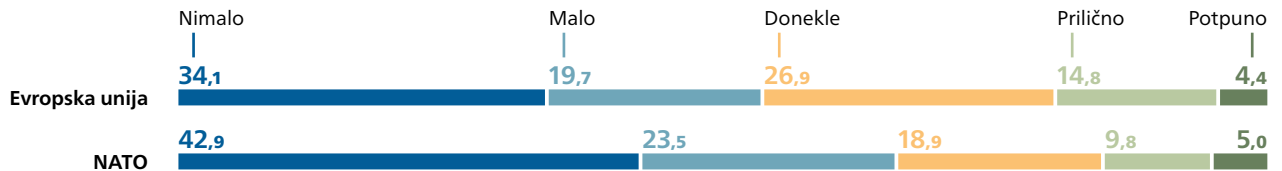

Fig. 17 Nivo povjerenja prema Evropskoj uniji i NATO savezu (in %)

Generalno gledajući, koliko vjeruješ dolje navedenim subjektima?

EU je, sa svoje strane, insistirala na vrijednostima i van okvira birokratiziranog procesa pregovora. Situacija u BiH je znatno drugačija, jer se prioritet od početka daje stabilizaciji u odnosu na demokratizaciju. Mladi se nimalo i malo doživljavaju Evropljanima (44,6%), dok umjerenu identifikaciju sa Evropom ima 27,9% ispitanika. Puni i potpuni doživljaj sebe Evropljaninom/Evropljankom ima svega 27,6% ispitanika. Nažalost, i identifikacija sa vlastitom zemljom ukazuje na značajne proturječnosti. Samo se 55,6% mladih može identifikovati sa Bosnom i Hercegovinom, 13,8% je umjerenih, a 30,6% mladih je otuđeno od vlastite zemlje.

Nizak stepen identifikacije sa državom možemo dovesti u vezu sa stavovima stanja vrijednosti u BiH u usporedbi sa EU. Analizirajući rezultate istraživanja kroz prosječne ocjene vrijednosti od jedan do pet, primjećujemo da u vlastitoj zemlji većina mladih izražava negativne stavove prema ekonomskom blagostanju građana (1,77), vladavini prava (1,82), zaposlenju (1,85), socijalnoj jednakosti (1,96), ljudskim pravima (2,12), demokratiji (2,14) i individualnim slobodama (2,45). Ohrabruje činjenica da popularnost evropskih vrijednosti nije potpuno zamagljena. Mladi još uvijek vide EU kao uzor u mnogim aspektima, naročito kada je riječ o vladavini prava (3,24), ljudskim pravima (3,34), ekonomskom blagostanju (3,58) i zaposlenju (3,59).

Međutim, prema socijalnoj jednakosti (2,87), demokratiji (2,73) i individualnim slobodama (2,92) u EU prevladava više negativan stav, a ta disproporcija je ilustrovana u percipiranom stanju vrijednosti u BiH u usporedbi sa EU.

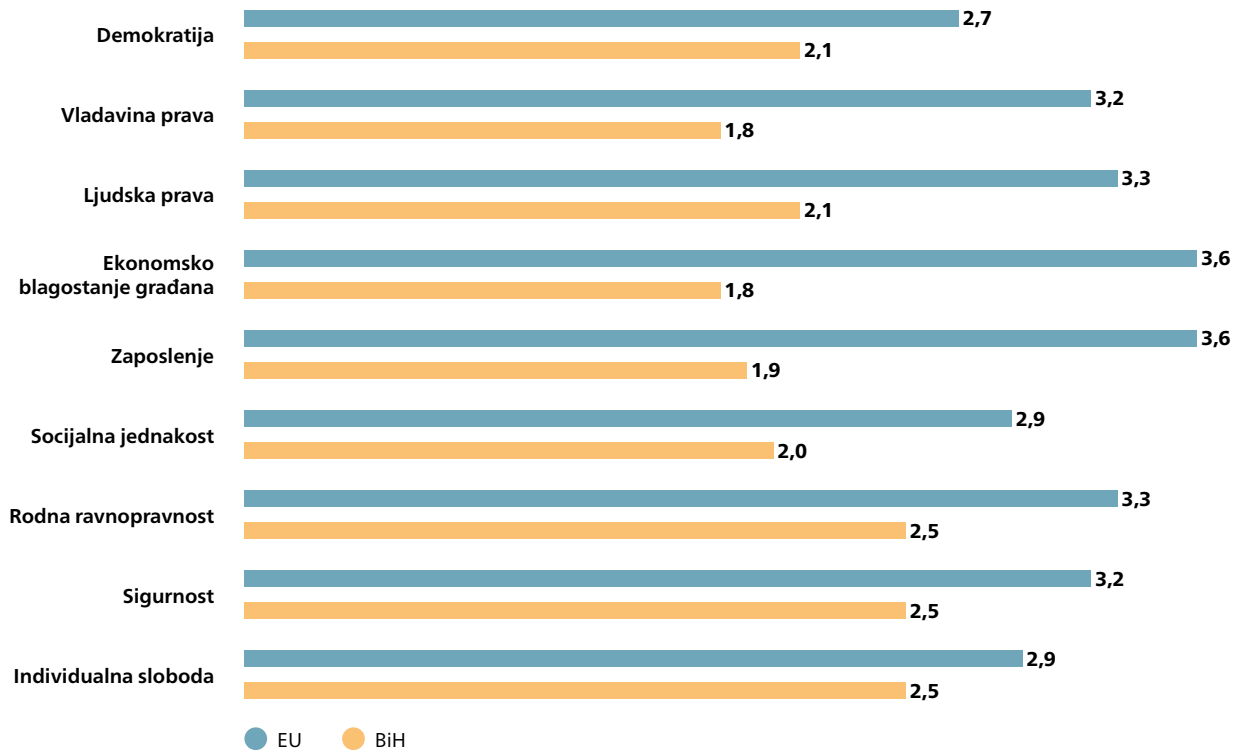
Stanje demokratije i (ne)povjerenje u institucije

Mladi se većinom potpuno slažu s tim da je demokratija dobar oblik vladavine (43,9%), a znatan broj (42,1%) ih misli da je demokratija uvijek i pod svim okolnostima poželjnija od drugih oblika vladavine. Ono što zabrinjava jeste da 27,8% mladih ima neodlučan stav, te da bi pod određenim okolnostima diktatura za njih bila bolji oblik vladavine od demokratije. Eksplicitne autoritarne mehanizme vladanja podržava 21,9% ispitanih mladih.

Dakle, značajan dio mladih nije potpuno uvjeren u prednosti demokratije. Znatna većina (45,7%) vjeruje da bismo trebali imati jakog vođu koji "ne treba da se muči s parlamentom ili izborima", što ukazuje na sklonost autoritarnom liderstvu među određenim dijelovima mlade populacije. S obzirom na to da naznake autoritarnih političkih stavova često tolerišu i Brisel i druge međunarodne organizacije, ograničavanje individualnih sloboda u BiH, nažalost, ne bi bilo odbačeno i izopćeno od mladih.

Fig. 18 Percipirano stanje društvenih vrijednosti BiH u usporedbi sa EU

Koliko je po tvom mišljenju dobar ili loš status sljedećih vrijednosti u tvojoj zemlji i u EU?
Vrijednost na skali od '1 – veoma loš' do '5 – veoma dobar'

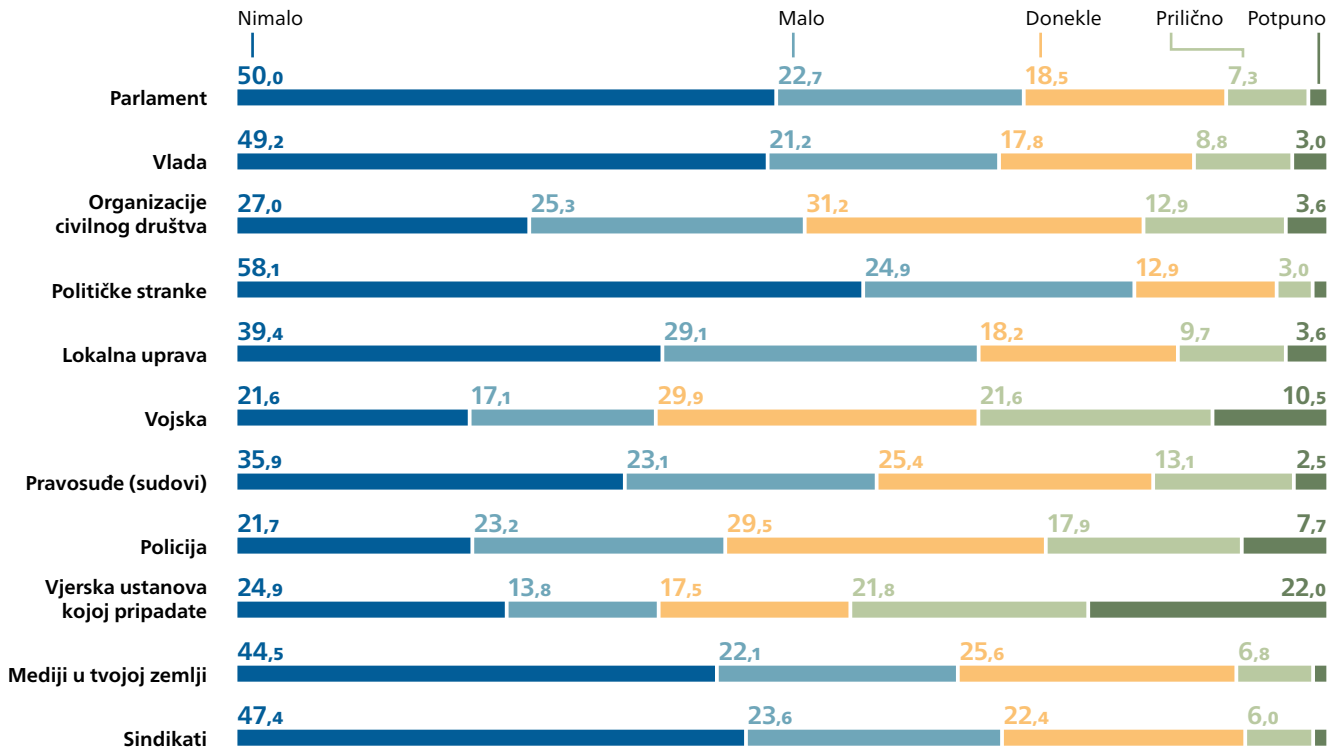

Istraživanje je potvrdilo i razna druga istraživanja javnog mnijenja o niskom povjerenju u vlade, parlamente i političke elite. Nimalo i malo povjerenja je iskazano prema političkim strankama (83%), zatim parlamentu (72,7%), sindikatu (71%) i vladi (70,4%), potom lokalnoj upravi (68,5%), domaćim medijima (66,6%), pravosuđu (59%) i organizacijama civilnog društva (52,3%). Gotovo sve institucije koje teorija prepoznaje odgovornim za demokratizaciju društva izgubile su odnos sa mladim ljudima, u odnosu npr. na policiju (44,9%), vjerske institucije (38,7%) i vojsku (38,7%), prema kojima je nepovjerenje ispod 50%. Krizu povjerenja u institucije uzrokuje i činjenica da mladi smatraju da su njihovi interesi u politici predstavljeni slabo ili nimalo (oko 60,5%).

Samo 11,6% ispitanika smatra da su njihovi interesi u politici predstavljeni prilično dobro, a odgovor "vrlo dobro" na ovo pitanje daje svega njih 1,4%. Postoji i određeni broj ispitanika (26,5%) čiji su stavovi o zastupljenosti mladih u politici na medijalnoj sredini, što ukazuje na potrebu za većim angažmanom političkih institucija u predstavljanju interesa mladih ili za aktivnim učešćem mladih u političkom procesu kako bi se osiguralo bolje predstavljanje njihovih potreba i stavova. Bez obzira na krizu povjerenja u institucije ili dublje poznavanje procesa upravljanja državom, mladi ipak razumijevanju svoju ulogu u legitimizaciji predstavničke demokratije.

Fig. 19 Nivo povjerenja prema institucijama (in %)

Generalno gledajući, koliko vjeruješ dolje navedenim subjektima?

Međutim, kad govorimo o redizajnu institucija u korist mladih, treba imati na umu da je interes za preuzimanjem neke političke funkcije kod mladih minoran. Svega 22,5% njih bi preuzelo neku političku funkciju, 15,2% ih je neodlučno, a 62,3% kategorički izjavljuje da ne bi preuzeli funkciju. Ovi podaci su u korelaciji sa rangiranjem prioriteta kod mladih jer je za samo 16,9% ispitanika bilo važno biti u politici. Apstiniranje od politike bez sumnje je u ovom slučaju oblik protesta i otpora prema političkom sistemu jer postoje jasna stajališta o tome kako bi vlast trebala upravljati državom.

Razlozi nepovjerenja u institucije mogu biti raznovrsni, od činjenice da su institucije zarobljene, zatvorene, ali i da oni koji ih vode nisu sposobni da se nose sa savremenim izazovima, krizama i turbulencijama u bosanskohercegovačkom društvu. Za OHR bismo mogli kazati da je nova politička institucija u BiH (Mujagić, 2010), s obzirom na njegovu ulogu i značaj u BiH. Svaki drugi ispitanik (51,7%) nema jasno mišljenje i ne zna šta da misli o OHR-u. Druga polovina smatra da OHR nikada nije trebao postojati (10,6%), da je imao važnu ulogu nakon rata, ali da je trebao biti zatvoren (9,8%), da je izgubio vjerodostojnost i trebao biti ukinut (7,8%).

Malo manji procenat (6,7%) je onih koji smatraju da OHR treba ostati, ali mu nedostaju snažne ovlasti, dok 12,4% ispitanika smatra da OHR treba aktivno intervenirati dok BiH ne postane "normalna" država.

55% mladih je ponosno što su državljani Bosne i Hercegovine.

Upravo u ovim uvidima koji su prilično kontroverzni, ali se preklapaju sa aktualnim političkim narativima, otvara se ogroman prostor za djelovanje EU. Mladi građani BiH trebaju biti prvi i pravi partneri sa predstavnicima različitih međunarodnih institucija koje treba (re)socijalizirati u kontekstu izgradnje demokratskih vrijednosti. Ako bi prednost bila data i njima, a ne samo političkim liderima, mladi bi imali šansu da postanu vlasnici procesa izgradnje demokratskih institucija. Takva vrsta političke participacije prevazišla bi okvir podaničke političke kulture (Almond i Verba 1963) u kojem je oponašanje vladara uobičajeno i poželjno. Ovoj preporuci idu u prilog podaci o nivou političkog aktivizma mladih u BiH. Većina mladih nije učestvovala u određenim političkim inicijativama, ali postoji značajan interes i spremnost da se učestvuje u budućnosti. Ovo sugerira da postoji potencijal za snažniju političku participaciju ako se otvore odgovarajući kanali i pruže prilike za građanski angažman.

Mladi o budućoj (dez)integraciji Bosne i Hercegovine

Američki politolog Steve McIntosh, autor knjige *Developmental Politics — How America Can Grow Into a Better Version of Itself*, ističe da je važno jasno formulirati ključni problem sa kojim se zemlja suočava, a onda ponuditi izbor. Rukovodeći se njegovim pristupom, možemo kazati da je sukob etničkog i građanskog koncepta uređenja zemlje trenutno centralni društveno-politički problem u Bosni i Hercegovini.

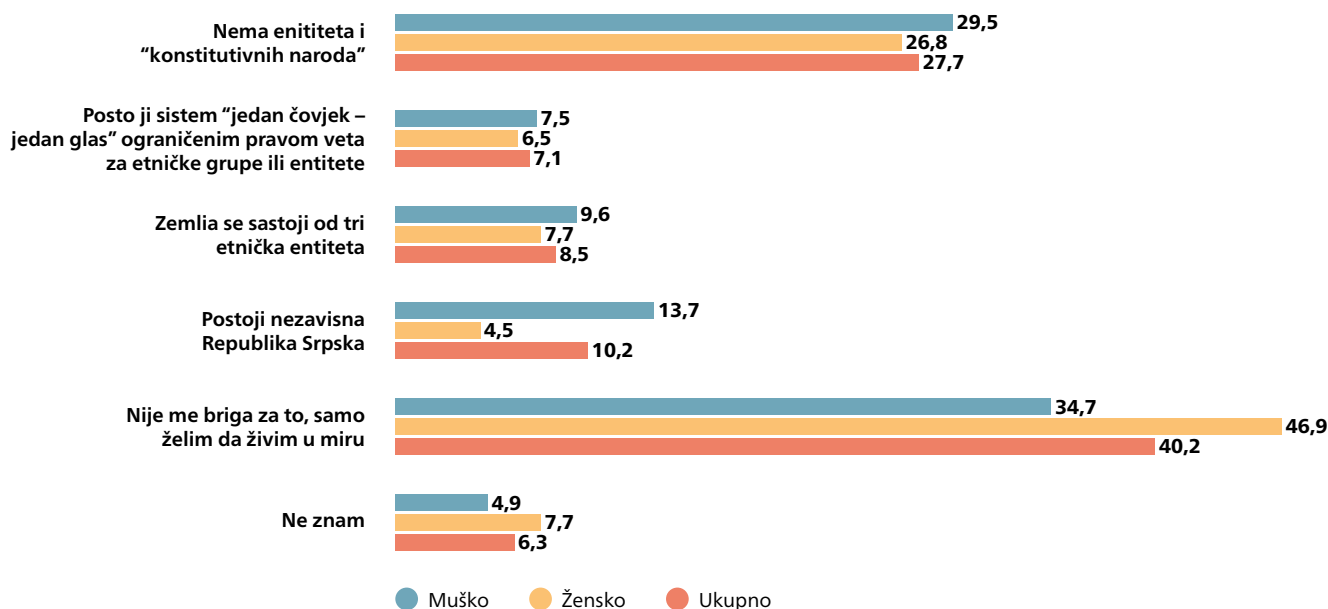
Na jednoj strani su oni koji se zalažu za državu konstitutivnih naroda i monoetničku teritoriju (insistiraju na teritoriji u kojoj dominira jedna etnička zajednica), na drugoj strani su oni koji se zalažu za građansko društveno uređenje i tvrde da građanin (a ne konstitutivni narod) treba biti u središtu Ustava BiH. Političari pozicionirani negdje u centru smatraju da treba napraviti neku vrstu simbioze – neki spoj građanskog i etničkog principa – pa bi ljudi bili zaštićeni u svojim individualnim pravima na osnovu činjenice da su građani BiH, a etnička i druga kolektivna prava (pravo na vjeroispovijest) bila bi im zaštićena kroz ustavni okvir na osnovu činjenice da pripadaju jednoj od četiri skupine – Srbi, Bošnjaci, Hrvati i "ostali".

Mladi koji razmišljaju (59,5%) o različitim vizijama budućnosti Bosne i Hercegovine slijede uglavnom političke diskurse prisutne u javnoj sferi. Od tog procenta, 27,7% njih zagovara integraciju kroz jedinstven sistem, bez entiteta i koncepta konstitutivnih naroda. Podrška ideji nezavisnog entiteta Republika Srpska doseže čak do 10,2%, dok očuvanje etničkih identitetskih politika preferira 8,5% mladih. Nakon toga slijede oni koji podržavaju sistem jedan čovjek – jedan glas, s ograničenim veto pravom za etničke grupe ili entitete (7,1%), dok dio mladih (6,3%) ne zna kakva bi trebala biti budućnost Bosne i Hercegovine. Duboka politička polarizacija u zemlji ne dotiče 40,2% mladih, koji su pokazali nezainteresiranost za političke koncepte i žele "miran život u zemlji". To implicira da mladi nemaju dovoljno znanja, ali ni interesa za razumijevanje političkih konceptata etničke i građanske države te pojmova kao što su narod i nacija. Znatno dio njih ima i pogrešna uvjerenja koja izazivaju otpor prema integralnom modelu uređenja države.

Nivo političke svijesti sigurno određuje zbog čega se neki mladi zalažu za etničku, a drugi za građanski uređenu državu BiH. Dijametralno suprotstavljane političke opcije koje egzistiraju u BiH uzročno-posljedično djeluju i na samu identifikaciju sa državom. Svega 55 % mladih je ponosno što su državljani BiH, dok kod 23,2 % primjećujemo otuđenje od državljanstva. Dobro društvo i dobra država jesu oni koji omogućavaju pristojan život i uslove neophodne za rast i razvoj svakog pojedinca i kolektiva u cjelini. Etnički i građanski model nisu "dijametralno suprotstavljani" modeli uređenja države, jer tradicionalističko-konzervativna, modernističko-liberalna i postmodernističko-progresivna politika su prirodni stadiji u razvoju političke svijesti.

Svaki naredni stadij uključuje prethodni, ali ga i transcendiraju (Haračić i Nović, 2022). Kakvu ćemo politiku zagovarati u velikoj mjeri zavisi od toga gdje smo trenutno pozicionirani na razvojnoj spirali. Nažalost, u tom segmentu budućnost nam se čini još neizvjesnijom jer 58,1 % mladih pokazuje minimalno ili nikakvo interesovanje za politiku. Na medijalnoj sredini ("niti me zanima niti me ne zanima") je 21,9 % mladih, što može ukazivati i na ambivalentan odnos prema politici. Osnovno znanje o politici ima svega njih 30,9 %, a prisutna je i grupa od 14,9 % ispitanika koji su priznali da nemaju gotovo nikakvo znanje o politici.

Fig. 20 Kako želiš da BiH izgleda u budućnosti u odnosu na spol ispitanika (in %)

Ovakva diverzifikacija nivoa znanja o politici ukazuje na potrebu za boljim političkim obrazovanjem, informiranjem i sticanjem znanja i vještina koji će mlade napraviti konkurentnim i ravnopravnim sudionicima u vlastitoj zemlji (npr. kada su zemlje istočne Evrope ulazile u EU, u sve nivoe obrazovanja uvedeno je informiranje o EU, ali su osnovani i specijalizirani programi na fakultetima koji su obučavali i obrazovali buduće generacije stručnjaka iz oblasti evropskog prava, građanskih vrlina, iz oblasti savremenih načina upravljanja državom, upravljanja u privatnom sektoru te mnogih drugih oblasti).

Izborna participacija i reprezentacija mladih

Kad govorimo o participaciji mladih kroz procese u kojima oni manje ili više direktno utječu na izbor vladajuće elite (Schumpeter, Weber), treba istaći da primjećujemo pad trenda izlaznosti na izbore. Imajući u vidu opće razočaranje položajem mladih u politici, procenat izlaznosti na posljednjim izborima iznosio je 55,4 %, dok je tokom ranijih istraživanja iznosio 78 % (Žiga i ostali, 2015, Turčilo i ostali, 2018). Postoji značajan broj ispitanika koji nisu mogli iskoristiti svoje pravo glasa (29 %) zbog starosne dobi (mladi između

Značajna statistička razlika primijećena je i u praćenju medijskih sadržaja. Naime, od ponuđenih šest medija koji emitiraju svoje programe i sadržaje u BiH, mladi ne samo da nemaju povjerenje u medije nego bismo mogli kazati da im on nisu sredstvo/kanal informiranja o politici. Naime, mladi najčešće nikako (57 %) ili u prosjeku manje od pola sata (15 %) sedmično provedu prateći politiku. To praktično znači da i kada prate medije, uglavnom u njima ne prate političke sadržaje, a ako prate političke sadržaje, onda je to najčešće putem sljedećih izvora: N1, Dnevni avaz, Klix.ba, Nezavisne novine, RTRS i Bljesak.info. Ovo su i inače najviše praćeni news mediji, tako da možemo reći da i mladi slijede ustaljeni obrazac konsultovanja popularnih medija, bez izlaganja nekim alternativnim ili manje mainstream medijima iz kojih bi dobili drugačija politička viđenja ili općenito proširili vidike. Podaci pružaju uvid u različite motive i prepreke koji stoje iza odluka o (ne)glasanju te otvaraju pitanje nužnosti izrade strategija za poticanje aktivnosti mladih putem kojih oni mogu utjecati barem na odluke vladajuće elite, kroz utjecaj na izborne kampanje i direktne akcije. Ovo pitanje smatramo krucijalnim jer bi i sama građanska uključenost, odnosno neka vrsta subpolitike, kako je Beck naziva (interes i razgovor o politici), mogla otvoriti raspravu o demokratskom deficitu u BiH, koji se prepoznaje kod mladih u ovom istraživanju. Naime, 72 % mladih vidi da će korupcija biti najveći problem sa kojim će se država suočiti, potom nezaposlenost (67,7 %) i odlazak kvalificiranje radne snage (73,2 %). Artikulisanje ovih, ali i drugih problema i strahova na adekvatan način može pobijediti osjećaj nemoći i bezizlaznosti barem u segmentu zaštite fundamentalnih ljudskih prava.

72 % mladih vidi da će korupcija biti najveći problem sa kojim će se država suočiti u narednoj dekadi.

14 i 17 godina), ali značajan broj je i onih (15,5 %) koji nisu glasali, iako su imali to pravo. Neizlazak na izbore onih koji su imali to pravo u manjoj mjeri je opravdan razlozima kao što su bolest ili odmor (31,5 %), međutim značajan je broj mladih (68,5 %) koji su rezignirani politikom. Od toga njih 19,1 % smatra da njihov glas ne bi ništa promijenio, 14,4 % njih nema interes za politiku uopće, 5,6 % principijelno ne glasa, 4,5 % tvrdi da nema stranku za koju bi glasali, dok se 5,2 % ispitanika nije osjećalo dovoljno informiranim da bi donijeli odluku o glasanju.

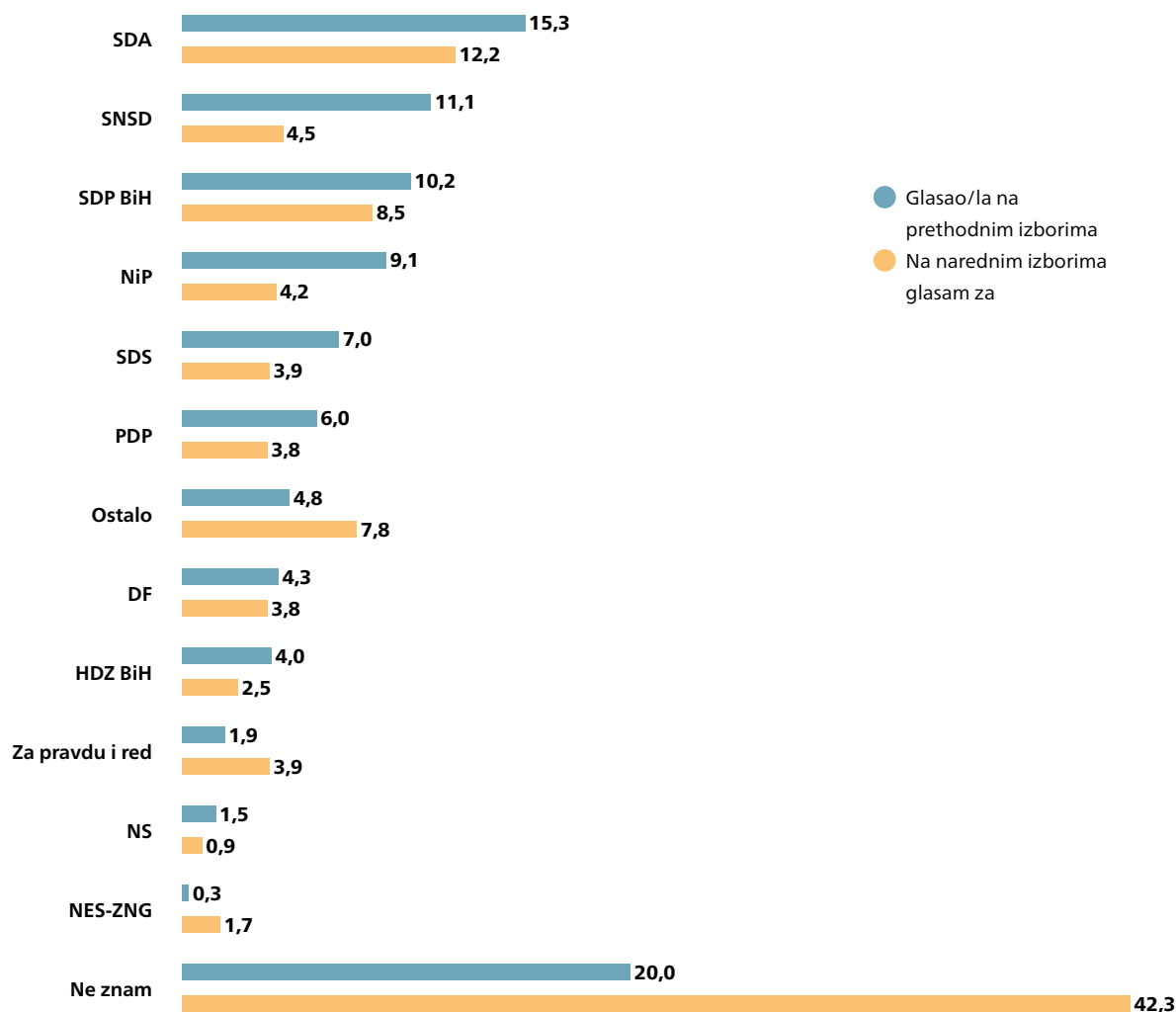
Imidž političkih stranaka kod mladih: od motivacije do izbora

Među ispitanicima koji su glasali na posljednjim izborima, podršku su imale sljedeće stranke: SDA (15,3%), SNSD (11,1%), SDP BiH (10,2%), NiP (9,1%), SDS (7%), PDP (6%), DF (4,3%), HDZ BiH (4%), Za pravdu i red – Nebojša Vukanović (1,9%), Naša stranka (1,5%) te koalicija stranaka Narodni evropski savez – Za nove generacije (NES-ZNG) (0,3%). Za stranke koje nisu bile ponudene u anketnom upitniku glasalo je 4,8% ispitanika. Odgovori na pitanje koje je upućeno mladima, a koje je glasilo: "Da su parlamentarni izbori u narednim danima, za koju biste stranku glasali?", daju nam zanimljive uvide. Naime, rezultati istraživanja prikazani u grafikonu glasačkih preferencija i projekcija biračkog ponašanja mladih u BiH ukazuju na trend smanjenja podrške vodećim strankama. Kada je riječ o namjeri za buduće glasanje, podrška SDA-u je smanjena za 3,1%, SNSD-u za 6,6%, SDP-u BiH za 1,7%, NiP-u za 4,9%, SDS-u za 3,1%, PDP-u za 2,2%, DF-u za 0,5%, HDZ-u za 1,5%, dok je podrška povećana manje poznatim strankama kao što je stranka Za pravdu i red – Nebojša Vukanović sa 1,9% na 3,9%. Značajan broj mladih (42,3%) ne zna za koga bi glasalo.

Činjenica da podrška nije koncentrirana samo na nekoliko vodećih stranaka, već je raznolika i distribuirana na više stranaka, sugerira da postoji fragmentacija političkog tijela u Bosni i Hercegovini, što ima značajne posljedice na političku stabilnost i proces donošenja odluka. Degradiranje politike, ali i samog stranačkog sistema u BiH proizlazi iz njegovog kauzalnog odnosa sa političkim sistemom koji je determiniran odredbama Dejtonskog ustava, po kojem se on ne može ni raspasti, ali ni popraviti.

Ideološka motivacija i lična privrženost lideru stranke obično su najstabilniji faktori motivacije glasanja kod mladih ljudi. U našem istraživanju ti faktori nisu odlučujući za izbornu uključenost. Naime, 56% mladih smatra da stranke nemaju "cool kampanju i objave na društvenim mrežama", 39% ih tvrdi da stranke ne nude jednostavna i brza rješenja za probleme, 35,7% ne rezonira sa ideologijom stranke niti ih ona motivira da izađu na izbore. Predsjednik stranke također nije faktor motivacije izlaska na izbore (53,3%). Mladi smatraju da su stranke iste (32,4%), ali da glasaju za određene stranačke pojedince. Drugi faktori, poput utjecaja roditelja, prijatelja, dobre kampanje su manje izraženi, pa se stiče dojam da se glasa najmanje iz političkih razloga. Iako postoji snažna podrška (66,1%) za davanje više mogućnosti mladima da se izraze u politici, komparirajući ove nalaze sa drugim varijablama (poput aktivizma u politici), zaključujemo da mladi percipiraju da participacija ima marginalnu ulogu u demokratiji jer su fokusirani na reprezentativnu demokratiju i političke vođe. Riječ je o participaciji koja je instrumentalna, koja nema edukativnu ni društvenu funkciju. Sam čin glasanja ne doprinosi suštinskom razvoju participativne demokratije, koja je ekspresivna i fokusirana na pojedinca/građanina, te koja ima edukativnu i društvenu ulogu jer konstituše dobru vladu (Dahl, 1989), koja će uzeti u obzir i interese mladih.

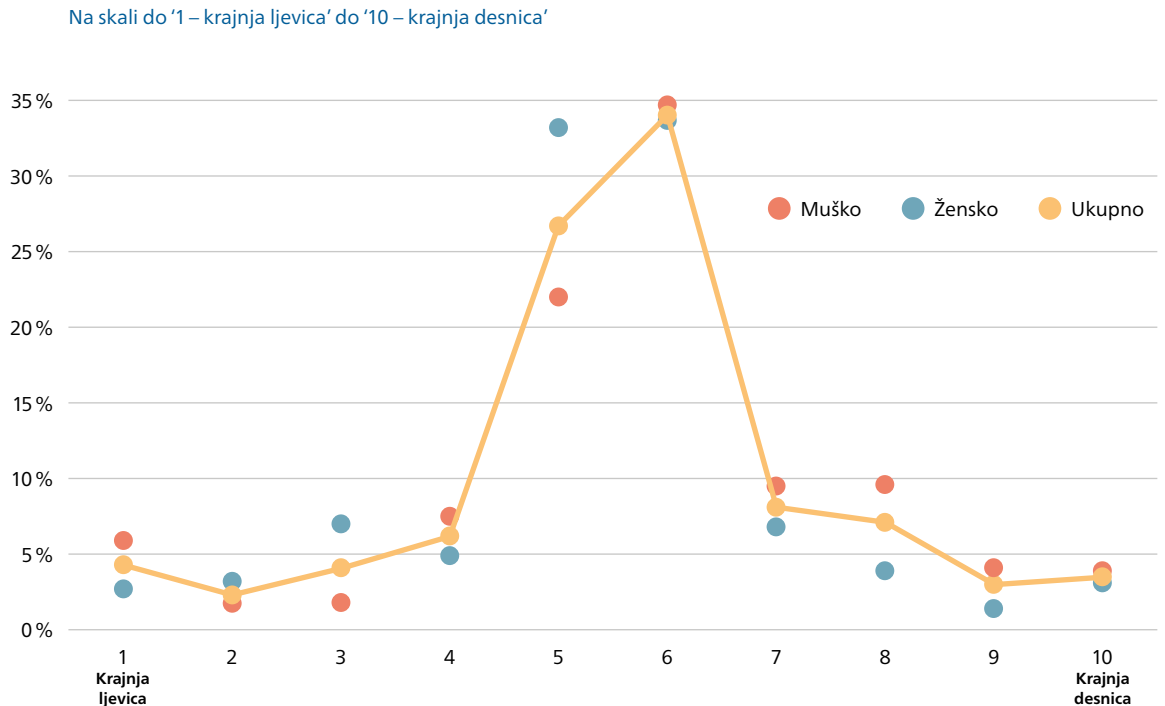
Većina ispitanika se identifikuje bliže centru političkog spektra (34,7%), što sugerira na široku raznovrsnost političkih stavova. Iako postoji značajan broj ispitanika koji se identifikuju kao ljevica (26,7%), procenat onih koji se identifikuju kao desnica je manji (10,1%). Ova raznolikost političkih stavova važna je za demokratsko društvo jer omogućava razmjenu ideja i mišljenja, ali ako je razumijevamo u kontekstu globalnih kretanja u kojima se lagano brišu ove ideološke podjele zbog vješte političko-medijske manipulacije narativima, antipolitički i apolitički stavovi mladih u BiH ostaju briga ovog društva.

Fig. 21 **Glasačke preferencije i projekcije biračkog ponašanja mladih u BiH (in %)**

Prvi, uzrokovan svjesnim oblikom političke neparticipacije, i drugi, koji je posljedica neznanja i neinformiranosti o značaju društveno-političkih procesa, vide se u stavovima mladih o pitanjima građanskih sloboda. Naime, primjećujemo sklonost mladih prema autoritarnim oblicima vladavine o ograničenju sloboda radi postizanja ekonomske sigurnosti. Svega 31,8% mladih bi žrtvovalo građanske slobode radi postizanja većih životnih standarda, a njih 32,7% bi podržalo ograničavanje građanskih sloboda radi zaštite od terorizma ili drugih prijetnji.

Mladi još uvijek imaju razvijenu svijest o pitanju socijalne pravde i ekonomske jednakosti unutar bosanskohercegovačkog društva. Tako se većina ispitanika (63%) slaže sa tvrdnjom da bi prihodi siromašnih i bogatih trebali biti više izjednačeni, što korespondira s time da se mladi u većoj mjeri identifikuju sa lijevim političkim programima, jer je opće mišljenje da lijeve političke stranke češće podržavaju veće socijalne programe i redistribuciju bogatstva u cilju postizanja veće ekonomske jednakosti.

Fig. 22 **Političko uvjerenje ispitanika ljevica i desnica u odnosu na spol (in %)**

Slično je i po pitanju odgovornosti vlade u osiguravanju socijalne sigurnosti. Njih 66,8% tvrdi da bi vlada trebala preuzeti veću odgovornost kako bi osigurala da svi budu zbrinuti. Međutim, postojanje svijesti o tome što je ispravno u jednom društvenom sistemu nije dovoljno za pokretanje društvenih promjena. Mladi u BiH moraju se

Najefikasniji društveni pokreti u svijetu koriste *mainstream* taktike – kao što su glasanje, lobiranje i izrada zakona, te taktiku nenasilne mobilizacije – kao što su protesti, bojkoti, inicijative, građanska neposlušnost, štrajkovi i drugi oblici stvaranja alternativnog političkog djelovanja. U kontekstu ostvarivanja ideja koje mladi podržavaju, a koje su duboko pravične i demokratski orijentirane, eventualni efektivni aktivizam mladih trebao bi zagovarati politike jednakosti kroz osnaživanje manje privilegiranih skupina u bosanskohercegovačkom društvu (siromašnih, npr.). Istraživanje otkriva da je aktivizam mladih na niskom nivou, ali da postoji značajan potencijal za promjenu. Za 36% mladih važno je da učestvuju u građanskim akcijama/inicijativama.

62% mladih kategorički odbija politički angažman, što je posljedica percipirane neefikasnosti političkih institucija u rješavanju problema i interesa mladih.

probuditi, moraju biti aktivni ako uistinu žele da dođe do pomjeranja težišta sa stare na novu politiku. Tu nije riječ ni o kakvim revolucijama jer su ta obećanja nerealna i prečesto su padala u vodu. Lažna dihotomija između "participacije u sistemu" i "participacije van sistema" je mit koji ometa našu sposobnost da provedemo promjene.

Međutim, većina nije učestvovala u političkim zahtjevima niti podržala online peticiju (43,9%), nije učestvovala u demonstracija (51,3%) ni u volonterskim aktivnostima/aktivnostima organizacija civilnog društva (30,8%), nije radila u političkoj stranci (64,2%), nije prestala kupovati stvari iz političkih ili ekoloških razloga/bojkot (43,7%), niti je učestvovala u političkim aktivnostima na društvenim mrežama (59,6%), premda bi se znatan dio mladih politički aktivirao ako bi dobio priliku. Bez obzira na slab imidž organizacija civilnog društva u BiH, mladi bi bili primarno aktivni u NVO-ima (42,6%), potom bi podržali online peticiju (33,7%) i učestvovali u demonstracijama (32,5%). Mladi bi također bojkotovali proizvode (29,1%) i učestvovali u političkim aktivnostima online (27,2%). Najmanji je broj onih koji bi radili u nekoj političkoj stranci (23,7%).

Visok nivo podrške stavovima koji dovode u pitanje temelje demokratije, poput podrške diktaturi u određenim okolnostima ili mišljenja da demokratija nije uvijek preferabilna, ukazuje na demokratski deficit u bosanskohercegovačkom društvu i potrebu za jačanjem demokratskih institucija i vrijednosti. Studija ukazuje na rizike političke apstinencije kod mladih koji ohrabruju razvoj populističkih stranaka i autoritarnih mehanizama vladavine u društvu. Istraživanje ukazuje da je prevencija autoritarizma jedino moguća kroz promociju participativne demokratije, kulture demokratskog dijaloga i poštivanja građanskih prava i sloboda za koje su mladi pokazali djelimičan interes. Pokretanje programa, izrada strategija kroz koje bi se educirali mladi o "političkom" u politici, "vrijednosnom" u demokratskom procesu svjedočili bi trenutku da je, barem u normativnom smislu, pravedniji političko-ekonomski okvir bez diskriminacije i nejednakosti naša potreba svakog mladog čovjeka u BiH.

Ključni nalazi

1. Iako je podrška mladih u Bosni i Hercegovini za članstvo zemlje u EU tradicionalno bila visoka, u studiji zapažamo pad u odnosu na prethodne godine. Dok je 2019. godine podrška bila 85%, 2024. godine pala je na 64,6%. Podrška evropskim integracijama raste s većim stepenom obrazovanja, pri čemu 74,5% visokoobrazovanih mladih podržava ulazak BiH u EU.

2. Visoko nepovjerenje prema političkim strankama, parlamentu i vladi ilustruje duboku krizu povjerenja u demokratske institucije i njihovu sposobnost da predstavljaju interese mladih.

3. Mladi imaju nizak interes za političko angažovanje. Više od polovine mladih (62,3%) kategorički odbija politički angažman, što je posljedica percipirane neefikasnosti političkih institucija u rješavanju problema i interesa mladih.

4. Kroz različite vizije budućnosti BiH, koje su u manjoj ili većoj mjeri slične onima koje promoviraju političke elite u BiH, studija reflektuje duboku političku polarizaciju oko pitanja društveno-političkog uređenja države.

5. Podrška vodećim političkim strankama u Bosni i Hercegovini opada među mladima, dok se istovremeno povećava interes prema manje poznatim strankama.

6. Nedostatak ideološke motivacije i privrženosti strankama među mladima sugeriraju da politička participacija nije vođena čvrstim političkim uvjerenjima.

7. Nizak nivo aktivizma mladih, iako postoji potencijal za promjenu, implicira da mladi imaju ograničen utjecaj na političke procese, što doprinosi održavanju statusa quo i nedostatku promjena u Bosni i Hercegovini.

Zaključna razmatranja

Prema podacima dobijenim u Studiji o mladima iz 2024. godine, profil mlade osobe koja živi u Bosni i Hercegovini izgleda tako da mlada osoba u prosjeku ima 22 godine, živi u naselju koje je dominantno urbano. Ako nije učenik/učenica (srednja škola) ili student/studentica, onda je najčešće nezaposlen/nezaposlena sa završenom srednjom školom. Živi sa roditeljima i jednim bratom/sestrom. Digitaliziran/digitalizirana je i slobodno vrijeme provodi uz društvene mreže. Zadovoljan/zadovoljna je svojim životom i ima želju da napusti Bosni i Hercegovinu, u čiji javni sistem nema povjerenja. Nezadovoljan/nezadovoljna je trenutnim obrazovnim sistemom i procesima u BiH. Korupciju smatra velikim problemom i vjeruje da će, bez obzira na to kakva bude budućnost države i društva, imati dobru perspektivu. Sigurnost i zaposlenje su dva najvažnija segmenta u BiH za njega/nju. Ima želju za osamostaljenjem, ali zbog ekonomskog pritiska odgađa samostalni život. Pri izboru bračnog partnera kao važan percipira nivo obrazovanja, a sebe vidi kao porodičnu osobu sa dvoje djece. Politika ga/ju ne zanima, ali podržava članstvo BiH u EU, te ima visoko nepovjerenje prema domaćim političkim institucijama. Nije društveno ni politički aktivan/aktivna.

U Bosni i Hercegovini, kao u mnogim drugim društvima, mladi se suočavaju sa kompleksnim izazovima i neizvjesnostima u vezi sa budućnošću. Analiza njihovih stavova, percepcija i očekivanja pruža dublji uvid u složenost društveno-ekonomskog konteksta i faktora koji oblikuju njihovu percepciju budućnosti. Optimizam među mladima u Bosni i Hercegovini vidljiv je u nadi za bolju budućnost, koju dijeli 32,5 % ispitanika. Mladi vide potencijal za napredak i vjeruju u poboljšanje životnih uslova, što može biti posljedica pozitivnih iskustava, obrazovnih postignuća ili vjere u potencijalne ekonomske i političke reforme. Međutim, pesimizam je također prisutan, jer 34 % mladih predviđa težu i neizvjesniju budućnost bosanskohercegovačkom društvu i državi. Ekonomski problemi, visoka stopa nezaposlenosti, politička nestabilnost i svakodnevni izazovi mogu doprinijeti ovom pesimizmu kod mladih. Socijalno-ekonomski i sociokulturni faktori, poput kvaliteta obrazovanja, političke pripadnosti i porodične podrške, igraju važnu ulogu u oblikovanju stavova mladih. Nepovjerenje u institucije i nedostatak vjere u sistem također utječu na njihove percepcije budućnosti. Usto, medijska kultura i medijska pismenost imaju značajan utjecaj na percepcije mladih. Da bi se mladi podržali i osigurala im se pozitivnija perspektiva, ključno je razviti inicijative i politike koje adresiraju specifične potrebe i probleme sa kojima se suočavaju. Povećanje prilika za zapošljavanje, poboljšanje kvaliteta obrazovanja i jačanje povjerenja u institucije mogu biti ključni koraci ka stvaranju bolje budućnosti za mlade u Bosni i Hercegovini.

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na složene izazove sa kojima se mladi u Bosni i Hercegovini suočavaju na tržištu rada. Transformacija tržišta rada, potaknuta tehnološkim napretkom i globalizacijom, otvorila je nove mogućnosti, ali je istovremeno produbila postojeće probleme kao što su porast zaposlenja u prekarnim poslovima i ekonomska nesigurnost. Međutim, visoka stopa nezaposlenosti među mladima i ovisnost o nepredvidivim, nestabilnim poslovima stvorili su klimu nesigurnosti koja otežava planiranje budućnosti, posebno kada je riječ o osnivanju porodica i dugoročnom ekonomskom blagostanju. Ovo stanje potiče migracijske tendencije, gdje mladi često vide emigraciju kao jedino rješenje za poboljšanje svojih životnih uslova.

32 % mladih je optimistično kada je riječ o boljoj budućnosti u Bosni i Hercegovini.

Možemo opravdano tvrditi kako je razumijevanje i adresiranje stavova, percepcija i očekivanja mladih od ključnog značaja za kreiranje politika i strategija koje će unaprijediti njihov položaj i doprinijeti stabilnosti i održivosti bosanskohercegovačkog društva i države. Iz navedenih podataka možemo zaključiti da mladi u Bosni i Hercegovini imaju složene stavove i percepcije o različitim društvenim, političkim i kulturnim pitanjima. Njihove zabrinutosti i prioritete odražavaju duboke socioekonomske i političke izazove sa kojima se suočava Bosna i Hercegovina, kao i šire društvene trendove i dinamike.

Visok nivo nepovjerenja u političke institucije, ekonomska nesigurnost i brige oko zdravstvenog sistema jasno ukazuju na potrebu za promjenama i reformama na različitim nivoima društva. Također, prezentirani podaci naglašavaju važnost obrazovanja i podizanja svijesti o ljudskim pravima, kao i potrebu za jačanjem demokratskih procesa i institucija. Predrasude i netolerancija prema određenim društvenim grupama također zahtijevaju pažnju i djelovanje kako bi se promovirale inkluzivnost i ravnopravnost u društvu. Na kraju, iako postoji značajna zabrinutost zbog političke situacije i socijalne pravde, mladi u Bosni i Hercegovini pokazuju izraženu rezilijentnost i ambiciju za ostvarivanjem profesionalnog uspjeha, uprkos ekonomskim i socijalnim preprekama. To ukazuje na neophodnost daljnjeg ulaganja u mlade kroz obrazovanje, poticanje poduzetništva i stvaranje stabilnijeg socijalnog i ekonomskog okruženja koje će mladima omogućiti da iskoriste puni potencijal u svojoj domovini umjesto da traže prilike u inozemstvu. U interesu kontinuiranog razvoja, održivosti i unapređenja bosanskohercegovačkog društva, prioritetnim pitanjem biva ulaganje napore na jačanju društvene kohezije, društvenih interakcija i mreža u Bosni i Hercegovini, što će dugoročno doprinijeti stvaranju inkluzivnijeg, otpornijeg i prosperitetnijeg bosanskohercegovačkog društva. Kroz saradnju, razmjenu i zajednički rad, bosanskohercegovačko društvo može prevazići izazove i graditi održivu budućnost za sve svoje građane. Stoga, Studija o mladima 2024. godine pruža dragocjen uvid u brige, vrijednosti i potrebe, što bi trebalo biti osnova za razvoj politika i inicijativa koje će osigurati bolju budućnost za mlade i cjelokupno bosanskohercegovačko društvo.

Bibliografija

- Agencija za statistiku BiH (2024): *Demografija*.
→ bhas.gov.ba
- Beck, U. (2001): *Rizično društvo – u susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić.
- Dahl, R. (1989): *Democracy and its Critics*. Yale: Yale University Press.
- Eldridge, A. (2024): Generation Z. Encyclopedia Britannica. → britannica.com/topic/Generation-Z
- Eldridge, S. (2024): Generation Alpha. Encyclopedia Britannica. → britannica.com/topic/Generation-Alpha
- Field, J. (2008): *Social Capital*. London: Routledge.
- Hadžimahmutović, B.; Martić, M. (2013): *Nezaposlenost mladih: EU i BiH dijele isti problem, mogu li rješenja biti zajednička?*, Centar za istraživanja i studije: GEA.
- Haračić, A.; Nović, I. (2022): *Na kom si nivou svijesti: priručnik za političare i one koje politika zanima*. Sarajevo: Centar za kritičko mišljenje.
- Haralambos, M.; Heald, R. (1980): *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus
- Helliwell, J.F.; Huang, H.; Norton, M.; Goff, L.; Wang, S. (2023): *World Happiness, Trust and Social Connections in Times of Crisis*. In *World Happiness Report 2023* (11th ed., Chapter 2). Sustainable Development Solutions Network.
- ILO (2011): *Youth and Precarious Work*.
→ ilo.org/resource/conference-paper/youth-and-precarious-work
- International Organization for Migration (2023): *Annual Report 2023*. Sarajevo: International Organization for Migration. → bih.iom.int/sites/g/files/tmzbd11076/files/2024/final_iom-bosnia-and-herzegovina-annual-report-2023_eng.pdf
- Koković, D. (2009): *Društvo i obrazovni kapital*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- McIntosh, S. (2020): *Developmental Politics: How America Can Grow Into a Better Version of Itself*, Paragon House.
- Mujagić, N. (2010): *Tihi govor Bosne*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Boll.
- Mujagić, N. (2011): *Gradani Bosne i Hercegovine između univerzalnog i etničkog*. Ur. Srđan Puhalo. *Na putu ka Europskoj uniji*. Banja Luka: PRO EDUKA.
- Pašalić-Kreso, A. (2004): *Koordinate obiteljskog odgoja*, Sarajevo: Jež.
- Recalcati, M. (2014): *Šta ostaje od oca?* Novi Sad: Akademska knjiga.
- Schultheis, F. (2001): *Youth precarity as the new face of the social question*.
→ ilo.org/resource/youth-precarity-new-social-question
- Turčilo, L.; Osmić, A.; Kapidžić, D.; Šadić, S.; Žiga, J.; Dudić, A. (2019): *Studija o mladima Bosne i Hercegovine 2018/2019*. Sarajevo: Fridrich-Ebert-Stiftung.
- World Bank (2024): *Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15–24) (modeled ILO estimate) – Bosnia and Herzegovina* → data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.1524.ZS?locations=BA
- Zelazko, A. (2024): *Millennial*. Encyclopedia Britannica.
→ britannica.com/topic/millennial
- Žiga, J.; Turčilo, L.; Osmić, A.; Bašić, S.; Džananović Miraščija, N.; Kapidžić D.; Brkić Šmigoc, J. (2015): *Youth study Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Figures

- 10 **Fig. 1** Komparacija ciljne populacije i neto uzorka – Bosna i Hercegovina (in %)
- 13 **Fig. 2** Sociodemografske karakteristike uzorka (dob, spol i tip naselja) (in %)
- 14 **Fig. 3** Obrazovanje ispitanika u odnosu na roditelje (in %)
- 15 **Fig. 4** Zadovoljstvo životom mladih u BiH u odnosu na zemlje jugoistočne Evrope (in %)
- 18 **Fig. 5** Zadovoljstvo obrazovnim sistemom u BiH (in %, N=490)
- 21 **Fig. 6** Trenutni status u pogledu obrazovanja (in %)
- 22 **Fig. 7** Trenutni status zaposlenja (in %, N=500)
- 22 **Fig. 8** Važni faktori u pronalaženju posla (in %)
- 25 **Fig. 9** Želja za odlaskom (in %, N=464)
- 28 **Fig. 10** Faktori pri izboru budućeg partnera
- 29 **Fig. 11** Broj djece u odnosu na dobne skupine (in %)
- 32 **Fig. 12** Procjena ličnog životnog standarda u BiH u odnosu na zemlje jugoistočne Evrope (in %)
- 33 **Fig. 13** Najveći problemi Bosne i Hercegovine u narednoj deceniji (in %)
- 35 **Fig. 14** Važnost navedenih aspekata/stvari za mlade (in %)
- 36 **Fig. 15** Brige i strahovi mladih u Bosni i Hercegovini (in %)
- 37 **Fig. 16** Pripadnost vjerskoj zajednici u odnosu na učestalost odlaska na vjerske službe (in %)
- 40 **Fig. 17** Nivo povjerenja prema Evropskoj uniji i NATO savezu (in %)
- 41 **Fig. 18** Percipirano stanje društvenih vrijednosti BiH u usporedbi sa EU
- 42 **Fig. 19** Nivo povjerenja prema institucijama (in %)
- 44 **Fig. 20** Kako želiš da BiH izgleda u budućnosti u odnosu na spol ispitanika (in %)
- 47 **Fig. 21** Glasačke preferencije i projekcije biračkog ponašanja mladih u BiH (in %)
- 48 **Fig. 22** Političko uvjerenje ispitanika ljevice i desnice u odnosu na spol (in %)

O autorima

Dr. sci. Amer Osmić rođen je u Jajcu 1984. godine. Diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (Odsjek za sociologiju). U maju 2007. godine stupio je u radni odnos u svojstvu asistenta iz oblasti socioloških nauka na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Na Odsjeku za sociologiju bio je zaposlen kao asistent, viši asistent i docent, a trenutno je u zvanju vanrednog profesora. Personalni razvoj mu je usmjeren na metodologiju društvenih istraživanja i istraživačke procese. Istražuje položaj mladih u Bosni i Hercegovini kroz analizu stanja i perspektiva. Sudjelovao je u više nacionalnih i internacionalnih projekata, kao istraživač i/ili voditelj projekta, od kojih se izdvajaju projekti Evropske unije, UNICEF-a, UNSECO-a, Fondacije Friedrich Ebert i drugi. Učestvovao je na brojnim naučnim i stručnim skupovima u zemlji i inozemstvu. (Ko)autor je više knjiga, studija kao i znanstvenih i stručnih radova iz oblasti sociologije, sociologije mladih, migracija i metodologije istraživanja.

Dr. sci. Lejla Turčilo rođena je 1977. godine u Sarajevu. Redovna je profesorica na Odsjeku za komunikologiju/žurnalistiku Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje predaje predmete: Teorija medija, Online novinarstvo i Mediji i politika na dodiplomskom i master studiju te predmet Mediji i komunikacije u dobu postistine na doktorskom studiju. Objavila je četiri autorske knjige, osam koautorskih knjiga, kao i jedan priručnik i pet istraživačkih publikacija. Objavila je više od četrdeset naučnih i stručnih radova u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj, SAD-u i Kolumbiji. Učestvovala je u više od pedeset naučnih i stručnih konferencija, simpozija i kongresa u Bosni i Hercegovini i inozemstvu. Rukovoditeljica je Centra za cjeloživotno učenje Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i šefica Odsjeka za komunikologiju/žurnalistiku. Polje interesovanja joj je online komunikacija, interkulturalna komunikacija, medijska pismenost te medijske slobode.

Dr. sci. Nermina Mujagić rođena je 1974. godine u Višegradu. Osnovno i srednje obrazovanje završila je u Sarajevu. Diplomirala je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu iz oblasti žurnalistike. Njena višegodišnja novinarska praksa znanstveno ju je usmjerila prema magistarskom, a kasnije i doktorskom radu iz oblasti političkih nauka, koji je odbranila 2006. godine. U okviru programa ERASMUS Basileus završila je i postdoktorski studij na Fakultetu za društvene vede Univerziteta u Ljubljani, Odsjek za kulturologiju, istražujući kulturu konflikata u vezi sa sukobom oko Piranskog zaljeva između Hrvatske i Slovenije. Za redovnu profesoricu izabrana je 2017. godine. Dobitnica je prestižne Fulbright stipendije koju dodjeljuje U.S. Department of State (Scholar-in-Residence), koju je realizirala u akademskoj 2019/2020. predajući na Univerzitetu Wittenberg i Koledžu Antioch (Ohio, SAD). Na oba univerziteta izvodila je predmet *Political Conflicts in the Balkans*. U okviru ove stipendije istraživala je *The understanding of Constitutional Narratives: The Comparison between the American and Bosnian-Herzegovinian System of Political Representation*, koji je bio dijelom njenog Fulbright projekta. Prof. dr. Mujagić je alumni programa Monroe E. Price *Comparative Media Law and Policy*, koji se realizira u sklopu Center for Global Communication Studies. Ovu specijalizaciju je radila na Univerzitetu Oxford 2014. godine, a u saradnji sa Annenberg School for Communication Univerziteta u Pennsylvaniji. Autorica je sljedećih knjiga: *Pro et contra ustava: komparacija američkih i bosanskohercegovačkih politika*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2022; *Višegrađanstvo: analize i nove teorije na relaciji: država, građani i društvo*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2017; *Politika kao spektakl: bacanje mreže u susjedov ribnjak*, Heinrich Böll Stiftung BiH, Sarajevo, 2013; *Tih govori Bosne*, Heinrich Böll Stiftung BiH, Sarajevo, 2010; *Izvan politike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2007; *Politička de/re socijalizacija i mediji*, Internews, Sarajevo, 2004.

Dr. sci. Sanela Šadić rođena je 1973. godine u Sarajevu. Diplomirala je socijalni rad na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu (1998). Magistrirala je na University of Applied Sciences, Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin, na međunarodnom postdiplomskom studiju *Intercultural Work and Conflict Management* (2002), na temu *The Phenomenon of Prejudices in bh. Social Work Practice*. Doktorirala je na Fakultetu političkih nauka na temu *Socijalna prava u sistemu ljudskih prava i socijalni rad* (2009). Završila je i dvogodišnju edukaciju iz realitetne terapije i teorije izbora (2006). U zvanju je redovne profesorice na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Predaje nastavne discipline: Socijalni rad s pojedincem, Socijalni rad s porodicom, Socijalni rad s grupom, Ljudska prava i socijalni rad i Etika socijalnog rada. Autorica je knjige *Ljudska prava i socijalni rad* (2014), u koautorstvu je objavila knjige: *Social Work Case Analysis-Global Perspective* (2018), *Nasilje u porodici – razvojna studija u BiH* (2005), *Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava* (2006) te *Praktikum za socijalne radnike o pojavi i pojavnim oblicima – Radne eksploatacije djece – Trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja – Prostitucije – Pornografije i pedofilije*. Samostalno i u koautorstvu ima objavljene naučne i stručne tekstove u referentnim međunarodnim i domaćim časopisima. Kao gostujuća profesorica predavala je na univerzitetima u zemlji i inozemstvu. Sudjelovala je u organizaciji međunarodnih i domaćih naučnih konferencija, u naučnoistraživačkim projektima, te je izlagala na velikom broju konferencija. Članica je International Association of Schools of Social Work i Udruženja socijalnih radnika Kantona Sarajevo.

Dr. sci. Abdel Alibegović rođen je 23. 5. 1982. godine u Bugojnu. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu, a srednjoškolsko obrazovanje u Travniku. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za filozofiju i sociologiju. U periodu od 2007. do 2014. godine, odlukama Senata Univerziteta u Tuzli, biran je u saradnička zvanja asistenta i višeg asistenta za užu naučnu oblast sociologije na Filozofskom fakultetu u Tuzli. U periodu od 2010. do 2012. godine bio je angažovan kao profesor filozofije, sociologije i logike, također i kao nastavnik demokratije i ljudskih prava, historije/kulture religija u nekoliko osnovnih i srednjih škola u Sarajevu. U martu 2013. godine Odlukom Nastavno-naučnog vijeća Fakulteta političkih nauka u Sarajevu odbranio je magistarski rad iz naučne oblasti sociologije te je stekao zvanje magistra sociologije. U periodu od 2013. do 2021. godine odlukama Senata Univerziteta u Sarajevu biran je u saradnička zvanja asistenta i višeg asistenta za užu naučnu oblast sociologije na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu Univerziteta u Sarajevu, istraživačko polje sociologije. U julu 2021. godine odbranio je doktorsku disertaciju na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu Univerziteta u Sarajevu, istraživačko polje sociologije. Trenutno radi kao docent na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu Univerziteta u Sarajevu na Odsjeku za sociologiju. Na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu Univerziteta u Sarajevu angažovan je kao nastavnik/saradnik na nastavnim predmetima: Socijalna i kulturna antropologija, Socijalna ekologija, Sociološke teorije, Sociologija politike, Ekološka sigurnost, Etnologija. Autor i koautor je nekoliko naučnih i stručnih radova iz oblasti sociologije bosanskohercegovačkog društva, savremenih socioloških teorija, savremene sociologije, ekonomske sociologije, sociologije porodice, sociologije obrazovanja i sociologije genocida, sociologije tehnike itd. Učestvovao je na nekoliko domaćih i međunarodnih konferencija kao panelista i moderator. Polja interesovanja su mu: sociologija bosanskohercegovačkog društva, biopolitika, sociologija tehnike, socijalna i kulturna antropologija, sociologija genocida, socijalna ekologija, sociološke teorije, sociologija obrazovanja, sociologija politike, etnologija.

Dr. sci. Anida Dudić-Sijamija je docentica na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, gdje predaje nastavne discipline: Socijalni rad s pojedincem, Socijalni rad s grupom, Terenska praksa 3 na prvom ciklusu studija, te Etika socijalnog rada i Medijacija u socijalnom radu na drugom ciklusu studija. Objavila je naučne i stručne radove u referentnim međunarodnim i domaćim časopisima, te bila angažovana na domaćim i međunarodnim istraživačkim projektima. Učestvovala je u radu više domaćih i međunarodnih naučnih skupova, konferencija, seminara, edukacija i radionica. Objavljene knjige u koautorstvu su: *Studija o mladima 2018/19*, *Youth study 2018/19*, *Naučnoistraživačka studija Socijalni rad u obrazovanju* (2019). Urednica je zbornika radova *Terenska praksa i socijalni rad u doba pandemije COVID-19: Iskustva iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske* (2023), te knjige sažetaka sa međunarodne konferencije *Primjena savjetovanja u praksi socijalnog rada – izazovi i savremene spoznaje* (2023), kao i knjige sažetaka IV naučne konferencije *Društvena kriza i socijalni rad: „Buen Vivir: Zajednička budućnost za transformativnu promjenu“* (2024).

Impresum

Urednik i Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung Sarajevo
Kupreška 20
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Odgovorna osoba za sadržaj

Sarah Hees-Kalyani
Friedrich-Ebert-Stiftung Sarajevo
Tel.: +387 33 72 20 10
bosnia-and-herzegovina.fes.de

Serija studija o mladima 2024

Glavna istraživačica: Elena Avramovska,
FES Democracy of the Future
Upravljanje projektom: Saša Vasić, FES SOE
Komunikacija Jugoistočna Evropa:
Ema Džejna Smolo-Zukan, FES SOE
Kordinatorica uređivanja i komunikacije:
Margarete Lengger, FES Democracy of the Future
Asistentica na projektu: Krisztina Stefán,
FES Democracy of the Future

Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2024

Koordinator projekta: Rasim Ibrahimagić, FES BiH
Lektura na bosanskom: Diwan d.o.o. Sarajevo
Prevod na engleski: Diwan d.o.o. Sarajevo
Korektura na engleskom: Jakub Salihović

Narudžbe / Kontakt

bih@fes.de

Dizajn koncept

René Andritsch & Heidrun Kogler

Dizajn

4S Design

Komercijalna upotreba svih medija koje objavljuje
Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nije dozvoljena bez pisane
saglasnosti FES-a. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji
ne predstavljaju nužno stavove Friedrich-Ebert-Stiftung
ili organizacije za koju autor radi.

© 2024

Scan the code
and read online:

